

**Навчально-методичний центр
професійно-технічної освіти у Чернігівській області**

**Формування ключових компетентностей
учнів закладів професійної
(професійно-технічної) освіти
згідно з Концепцією «Нова українська школа»
при викладанні загальноосвітніх предметів**

Методичний poradник

Чернігів, 2020

«Компетентність» - це готовність здобувача освіти використовувати засвоєні знання, навчальні вміння та навички, а також способи діяльності у житті для рішення практичних і теоретичних задач. Ключовим поняттям тут є «готовність» здобувача освіти, а готовність – це згода зробити що-небудь, або стан, при якому все зроблено, усе готове для чого-небудь.

Методичний poradnik, створений методистами лабораторії методичного забезпечення загальноосвітньої підготовки НМЦ ПТО, містить матеріали закладів професійної (професійно-технічної) освіти Чернігівської області щодо роботи викладачів загальноосвітніх предметів з проблеми формування ключових компетентностей здобувачів освіти згідно з Концепцією «Нова українська школа».

Зміст

Вступ. Основні засади формування ключових компетентностей	стор. 4
Розділ I. Формування ключових компетентностей здобувачів освіти при роботі викладачів над методичною проблемою	стор. 6
Розділ II. Усвідомлення учнями ролі державної мови у ефективному спілкуванні	стор. 11
Розділ III. Формування в учнів навичок спілкування в іншомовному середовищі	стор. 16
Розділ IV. Засоби досягнення умінь учнів застосовувати математичні методи для вирішення різних прикладних завдань	стор. 22
Розділ V. Формування в учнів наукового розуміння природи і сучасних технологій	стор. 28
Розділ VI. Формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності	стор. 32
Розділ VII. Засоби формування в учнів загальнонавчальних навичок та навичок самооцінки	стор. 38
Розділ VIII. Соціальні та громадянські компетентності учнів	стор. 40
Розділ IX. Компетентність «Підприємливість», спрямована на підвищення соціального статусу здобувачів освіти	стор. 47
Розділ X. Розвиток в учнів загальнокультурної та екологічної грамотності	стор. 51
Висновки	стор. 58

Вступ. Основні засади формування ключових компетентностей

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті. У сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз і, водночас, великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави.

У грудні 2019 року методисти лабораторії методичного забезпечення загальноосвітньої підготовки за планом роботи Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Чернігівській області вивчали стан роботи викладачів загальноосвітніх предметів закладів професійної (професійно-технічної) освіти з проблеми формування ключових компетентностей здобувачів освіти згідно з Концепцією «Нова українська школа» при викладанні загальноосвітніх предметів.

Що таке ключові компетентності? «Компетентність», у перекладі з латинської *competentia*, означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Компетентна у певній сфері людина має відповідні знання та здібності, що дозволяють їй обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти у ній.

Зміст професійної (професійно-технічної) освіти створює передумови для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості та систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації освіти.

Крім знань випускнику ЗПО необхідно набути таких компетентностей, які дозволять йому успішно адаптуватися в соціумі, знайти свою справу, стати справжнім професіоналом, гарним сім'янином, тому не залишаємо поза увагою і **10 ключових компетентностей Нової української школи**, визначених концепцією:

1) Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. Це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди. Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування.

2) Спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

3) Математична грамотність. Уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності.

4) Компетентності в природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності.

5) Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене та, водночас, критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність.

6) Уміння навчатися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

7) Соціальні і громадянські компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів.

8) Підприємливість. Уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Здатність до підприємницького ризику.

9) Загальнокультурна грамотність. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтв.

10) Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Під час вивчення питання формування ключових компетентностей у здобувачів освіти ЗПО методистам закладів було запропоновано відповісти на ряд запитань, безпосередньо пов'язаних із формуванням 10 основних компетентностей:

1. Чи враховано формування ключових компетентностей здобувачів освіти при роботі педагогів над методичною проблемою? Як саме?

2. Яким чином досягається усвідомлення учнями ролі державної мови у ефективному спілкуванні?

3. Які засоби використовують викладачі для формування в учнів навичок спілкування в іншомовному середовищі та міжкультурного спілкування?

4. Якими методами досягається уміння учнів застосовувати математичні методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності?

5. Які форми навчальної та позаурочної роботи, спрямовані на формування в учнів наукового розуміння природи і сучасних технологій, використовуються педагогами?

6. Яким чином відбувається формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності?

7. Яким шляхом здійснюється формування в учнів загальнонавчальних навичок та навичок самооцінки?

8. Завдяки яким заходам, що традиційно або ситуативно проводяться в закладі відбувається підготовка учнів до участі в громадському житті?

9. Які форми роботи із здобувачами освіти навчального закладу сприяють підвищенню їхнього власного соціального статусу та розвитку суспільства і держави?

10. Яким чином відбувається в учнів розвиток загальнокультурної та екологічної грамотності? Проведення яких заходів формує у них потребу в здоровому способі життя?

За поданою методистами закладів професійної освіти інформацією і складений даний поради́ник, який має стати у нагоді кожному закладу для удосконалення навчального процесу в розрізі концепції «Нова українська школа».

Розділ І. Формування ключових компетентностей здобувачів освіти при роботі викладачів над методичною проблемою

Основним завданням компетентнісного підходу є не лише оволодіння предметними знаннями, але й вміння ефективно застосовувати їх на практиці як інструменту розв'язання різноманітних життєвих завдань.

У більшості навчальних закладів **формування ключових компетентностей учнів передбачено при роботі педагогів над методичною проблемою.**

Уся методична робота у *Сосницькому професійному аграрному ліцеї* в 2019-2020 році спрямована на теоретичний етап загальноліцейної методичної проблеми: *«Вдосконалення змісту, форм і методів навчання для формування професійних компетентностей учнів, розвитку їх творчих здібностей, соціальної адаптації».*

У процесі своєї роботи педагогічний колектив ліцею з'ясував, що ключові компетентності при викладанні загальноосвітніх предметів у першокурсників практично не сформовані. Стало зрозуміло, що вони повинні формуватись поступово на кожному з предметів загальноосвітнього циклу. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом реалізації нового змісту

навчання за новими програмами, організації навчально-виховного процесу на засадах компетентнісного, діяльнісного підходів, реалізації наскрізних змістових ліній, які характерні для всіх загальноосвітніх предметів. Аналізуючи програми із загальноосвітніх предметів, викладачі дійшли висновку, що наскрізні змістові лінії є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

При виборі єдиної науково-методичної проблеми педагоги ліцею намагалися врахувати процес формування ключових компетентностей учнів, кожен педагог переобрав та відкоректував свою методичну проблему з метою співзвучності із загальноліцейною. При цьому проходили певні практичні заходи. Спочатку реалізувався діагностичний етап вибору проблеми через діагностику навчально-виховного процесу, здійснювався аналіз теоретичного обґрунтування проблеми та наявності досвіду в педагогічному колективі з даної проблеми. Розпочався етап зі створення творчої групи з числа найбільш компетентних з даної проблеми педагогів, завданням яких було глибоко оволодіти змістом проблеми та виявлення зразків передового педагогічного досвіду й результатів педагогічного процесу. Даний етап проводився у вигляді дослідження реального рівня професійної майстерності, потреб та інтересів педагогів та учнів. Він включав:

- аналіз науково-методичної роботи педагогічного колективу, для чого здійснювався моніторинг професійної компетентності педагогічних працівників (інтелектуальної, психологічної, управлінської, мотиваційної, комунікативної, проєктивної, дидактичної, методичної, креативної);
- визначення рівня навчальних досягнень учнів загальноосвітньої та професійної підготовки, їх ставлення до інновацій в навчально-виховному процесі;
- фронтальне відвідування уроків, позаурочних заходів керівниками ліцею, методичним активом з наступним оглядовим аналізом, виявленням професійного рівня педагогів;
- анкетування, діагностування педпрацівників з метою вивчення рівня їх методичної кваліфікації, систематизації побажань педагогів, готовності до інновацій;
- ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічної науки, новими педагогічними технологіями;
- підготовку аналітичного матеріалу для обговорення.

Ніжинський професійний аграрний ліцей працює над методичною проблемою: *«Підвищення мотивації учнів до навчальної діяльності шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій»*.

До сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання, які використовуються у ліцеї, відносяться інтернет-технології, хмарні технології, технології STEM-освіти, мультимедійні програмні засоби, офісне та

спеціалізоване програмне забезпечення, електронні посібники та підручники, системи дистанційного навчання.

Ефективним у роботі педагогів НПАЛ є використання сервісів Google. Викладачі створюють анкети, тестові завдання, веб-квести за допомогою Google-форми. Використовуючи роботу з Google-документами редагуються плани роботи ліцею та плани роботи методичних комісій.

Мультимедійні програмні засоби застосовуються при імітації складних реальних процесів, ситуацій, візуалізації абстрактної інформації за рахунок динамічного представлення процесів, демонстрації фрагментів передач, фільмів тощо.

Таким чином, використання ІКТ в ліцеї має цілий ряд позитивних результатів: психологічно полегшує процес засвоєння матеріалу учнями; мотивує їх до пізнання навчального предмета; розширює загальний кругозір; зростає рівень використання наочностей на уроці; відбувається більш повне засвоєння учнями матеріалу; формується вміння учнів чітко і коротко формулювати свою точку зору; підвищується продуктивність праці викладача і учня на уроці.

Методичні проблеми, над якими працюють викладачі загальноосвітньої підготовки, підпорядковані загальноліцейній проблемі, а саме:

- «Підвищення мотивації навчальної діяльності учнів на уроках фізики шляхом використання професійно спрямованого матеріалу». Вивчення на уроках фізики напрямків НТП не тільки підвищує ефективність навчально-виховного процесу, але й робить фізико-технічний матеріал органічною, невід'ємною частиною фізичної і технічної освіти. Зростає інтерес учнів до фізики, формуються їх політехнічні знання і вміння застосовувати знання для розв'язання технічних задач.

- «Використання засобів ІКТ для підвищення ефективності уроку історії». Викладач стимулює учнів до активного сприйняття навчального матеріалу, вдало використовує на уроці відеофрагменти, презентації, історичні факти в його мотиваційній частині.

- «Розвиток практичних компетентностей учнів на уроках математики». На кожному уроці звертається увага учнів на практичне застосування математики, використовуються математичні поняття, формули, теореми, дотримуючись сучасної трактовки, сучасної термінології, сучасних методів розв'язування задач.

- «Використання інтерактивних методів навчання на уроках літератури з метою розвитку інтересу до предмета», що сприяє здобуванню учнями на уроках української та зарубіжної літератури знань, самостійній роботі думки, диференціює та індивідуалізує процес навчання, стимулює роботу з додатковою літературою, розвиває аналітичне мислення, вміння робити узагальнення, формує навички самооцінки та самоконтролю своєї навчальної діяльності.

- «Використання мультимедійних засобів навчання з метою підвищення мотивації до навчання» та «Використання інформаційно-комунікаційних методів з метою підвищення мотивації учнів до навчання» на своїх уроках реалізують викладачі англійської мови, біології, географії. Мультимедіа-технології дозволяють інтенсифікувати навчально-виховний процес, стимулювати розвиток мислення та уяви учнів, збільшувати обсяг навчального матеріалу для творчого засвоєння і використання його учнями, формувати дослідницькі, пошукові уміння, уміння приймати оптимальні рішення, викликати зацікавленість та позитивне ставлення до навчання, інтегрують у собі освітні ресурси задля формування ключових компетентностей учнів.

- «Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках хімії за допомогою ІКТ» досягається шляхом інтеграції ІКТ із сучасними педагогічними технологіями, які сприяють формуванню навчально-пізнавальної компетентності учнів, а саме: навчання у співпраці, робота комунікативними у парах, взаємонавчання, навчальний діалог, дискусія; пошуковими (проблемне навчання, метод проєктів).

Працюючи над загальноучилищною методичною проблемою «Підвищення рівня професійної майстерності педагога як умова всебічного розвитку учнів та формування ключових компетентностей успішної особистості випускників училища», педагогічний колектив ***Чернігівського вищого училища побутового обслуговування*** не може не брати до уваги факт необхідності щоденної роботи щодо формування цих компетентностей.

Тому значна увага формуванню ключових компетентностей приділяється викладачами загальноосвітніх предметів, що відображено в їхніх власних методичних проблемах. Так:

- про всебічний розвиток учнів, що і передбачає формування ключових компетентностей, йдеться у методичній проблемі, над якою працює викладач української мови та літератури;

- при роботі над методичною проблемою «Розвиток творчої самостійності та активності учнів на уроках іноземної мови, шляхом застосування інноваційних технологій» особлива увага приділяється компетентності «спілкування іноземними мовами» та «інформаційно-цифровій компетентності»;

- методичною проблемою, над якою працює викладач історії України та суспільно-гуманітарних предметів, є особистісно орієнтований підхід під час викладання дисциплін. При роботі над даною методичною проблемою використані такі ключові компетентності: інформаційна компетентність при роботі учнів з інтернет-ресурсами, періодичними виданнями, підручниками; компетентність «загальнокультурна грамотність» та соціальні і громадянські компетентності знайшли своє втілення при роботі учнів з історичними джерелами, складанні порівняльних таблиць, підготовці до публічних виступів;

- проблема «Формування і розвиток пізнавальної діяльності учнів шляхом використання ІКТ на уроках фізики та астрономії, у позаурочній роботі» вирішується шляхом застосування різноманітних активних форм навчання та інформаційних технологій.

- методична проблема викладача хімії та біології передбачає формування в учнів природничо-наукової компетентності шляхом засвоєння системи інтегрованих знань.

- на уроках з предмета «Технології» та в позаурочній роботі активно впроваджуються проєктні технології, в результаті роботи над якими учні набувають або систематизують і поглиблюють основні ключові компетенції.

Викладачі *Дігтярівського професійного аграрного ліцею* внесли різні ключові компетентності до особистих методичних проблем та окреслили шляхи їх реалізації:

- «Формування життєвих компетентностей учнів засобами інтерактивного навчання на уроках зарубіжної літератури та іноземної мови» другий рік реалізується через творчість викладача, впровадження педагогічних технологій, методів інтерактивного навчання.

- «Впровадження сучасних форм і методів навчання на уроках історії» третій рік реалізується шляхом впровадження пояснювально-ілюстративних видів навчання, проблемного навчання, застосування методів проєктів, раціонального використання інтернет-ресурсів, роботи у парах та групах.

- «Впровадження новітніх форм і методів навчання на уроках хімії та біології» перший рік реалізується через колективну навчальну діяльність, повторення раніше вивчених тем (своя опора, повторюємо з контролем, повторюємо з розширенням, опитування-підсумок), ігри-тренінги.

- «Впровадження інноваційних технологій на уроках математики та фізики» третій рік викладач реалізує у застосуванні активних методів навчання (конкретна ситуація, інцидент, мозковий штурм, занурення, евристичні питання, кооперативний метод та метод проєктів).

Із 2018 року педагогічний колектив *Прилуцького професійного ліцею* розпочав роботу над загальноліцейною методичною проблемою «Формування професійних та ключових компетентностей учнів шляхом використання інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі».

У *Сновському вищому професійному училищі лісового господарства* формування ключових компетентностей, залежно від методичної проблеми, є наскрізним у роботі педагогів. Методична проблема є одним з головних критеріїв при формуванні робочого плану, а тому вся робота покликана формувати ключові компетентності учнів.

Викладачі опрацювали вимоги державних програм щодо формування ключових компетентностей та упроваджують в освітній процес продуктивні інтегровані методи навчання.

Обираючи методичну проблему, викладачі **Сокиринського професійного аграрного ліцею** також взяли до уваги формування ключових компетентностей. Так, викладач суспільних дисциплін зупинилась на розвитку соціальних і громадянських компетентностей; викладач біології та хімії працює над розвитком компетентності в природничих науках; викладач української мови й літератури та зарубіжної літератури – над формуванням грамотності учнів у спілкуванні державною мовою; викладач математики – над розвитком математичної грамотності.

Розділ II. Усвідомлення учнями ролі державної мови у ефективному спілкуванні

Для кожної особистості знання державної мови є обов'язковим, оскільки воно вербалізує картину світу і цим самим є основою цілісного світогляду. Значна робота викладачами ЗПО приділяється досягненню **усвідомлення учнями ролі державної мови у ефективному спілкуванні**.

Українська мова є державною мовою України. Це передбачає її пріоритетне використання в усіх сферах суспільного життя. Оволодіння українською мовою учнями сприяє залученню до надбань культури українського народу, виробляє почуття впевненості у власних силах.

Основна мета вивчення української мови в закладах професійної (професійно-технічної) освіти України на сучасному етапі полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно. Комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Програма ефективного спілкування державною мовою розроблена викладачами кожного навчального закладу.

Відповідно до поставленої мети головним завданням навчання української мови на сучасному етапі педагогічний колектив **Чернігівського вищого професійного училища** вбачає в:

- урахуванні виняткової ролі державної мови в суспільному й особистісному розвитку кожного громадянина й потреби належною мірою оволодіти нею;
- вихованні свідомого прагнення до вивчення української мови;
- ознайомленні з мовною системою як основою для формування мовних умінь і навичок – орфографічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних;

- формуванні духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому;
- урахуванні компетентісного підходу до навчання української мови;
- формуванні в учнів потреби в удосконаленні власної мовленнєвої здатності впродовж усього життя.

Спілкування державною мовою дає учням можливість засобами української мови успішно взаємодіяти у процесі розв'язання типових для віку життєвих проблем.

На уроках мови, виконуючи завдання, учні оволодівають вмінням: усно й письмово тлумачити поняття, факти, висловлювати думки, почуття, погляди; реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ.

Засвоєння мови в її комунікативній функції на основі залучення учнів до спілкування з конкретно визначеною метою спонукає до моделювання різноманітних комунікативних ситуацій, зокрема професійно орієнтованих, наприклад, «Перший робочий день», «Прийом на роботу», «Ділові переговори» тощо, створювання письмових висловлювань різних жанрів.

Для учнів ЗПО самостійна діяльність – один із основних видів навчальної роботи. Вивчення української мови зумовлює такі змістові елементи самостійної роботи учнів, як уміння слухати й конспектувати лекції, об'єктивно й критично оцінювати виступи одногрупників на семінарах, працювати з лексикографічними й довідковими виданнями, електронними джерелами інформації тощо. Самостійна робота допомагає закласти основи мовної й загальнокультурної підготовки учнів, широко використовувати їхні індивідуальні особливості

У Чернігівському професійному ліцеї залізничного транспорту з метою формування компетентності «спілкування державною мовою» значна увага викладачами теж приділяється вільному володінню державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також вихованню любові до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях; умінню створювати інформаційні продукти та грамотно і безпечно комунікувати з використанням сучасних технологій державною мовою; висловлюватись та спілкуватись на тему сучасних інформаційних технологій з використанням відповідної термінології.

Викладачі **Чернігівського професійного будівельного ліцею** велику увагу звертають на усвідомлення учнями ролі державної мови у суспільному житті. Виховна робота у ліцеї побудована на переконанні учнів у

необхідності спілкування державною мовою не тільки під час навчального процесу, а і у побутовому спілкуванні, проведенні полеміки на відповідну тему, формуванні вміння доступно і переконливо висловлювати власну думку при спілкуванні у мережі «Інстаграм», розповсюдженні інформації у фейсбуці, оформленні українською мовою ділових паперів (заява, оголошення, розписка, автобіографія, звіт, доручення); написанні резюме державною мовою при пошуку роботи тощо.

Також у навчальному закладі вимагають від учнів та педагогічних працівників спілкування на уроках і в позаурочний час виключно українською мовою, намагаються переконати учнів, що Українські канали телебачення є основним джерелом опанування державної мови.

Педагогічний колектив ***Чернігівського вищого професійного училища побутового обслуговування*** розробив систему роботи щодо формування ключової компетентності спілкування державною мовою. Усвідомлення учнями ролі державної мови у ефективному спілкуванні досягається різними шляхами:

- при обговоренні учнями важливості мовної стійкості, визначенні її ознак у мовленні літературних героїв, через дискусії з теми: «Чи потрібно бути мовно стійким?»;

- шляхом опрацювання українських перекладів літературних творів зарубіжних авторів, що є незамінним навчальним ресурсом для усвідомлення учнями ролі державної мови в ефективному спілкуванні. Монологи, діалоги, дискусії, дебати дають можливість сприймати, розуміти, критично оцінювати, інтерпретувати інформацію державною мовою, усно й письмово тлумачити поняття, розповідати про літературні факти, висловлювати думки й почуття, обстоювати погляди. Прогнозованим результатом є поцінування української мови як державної – чинника національної ідентичності; використання української мови у різних сферах життя;

- під час занять і у позаурочний час, коли викладач пояснює учням важливість знання і постійного застосування української мови. Учням, які недостатньо володіють державною мовою (наприклад, переселенці з Донбасу), викладачі надають персональну допомогу;

- разом з учнями опрацьовується Закон про мову від 16 липня 2019 року, який повинен захистити державну мову і забезпечити всі умови для її розвитку;

- на уроках природничо-математичних дисциплін значна увага приділяється формуванню в учнів умінь використовувати в мовленні фізичні, математичні, хімічні та біологічні терміни, сучасну українську наукову термінологію і номенклатуру, потребу шанувати наукову українську мову;

- на уроках «Технології» шляхом оперування технологічними поняттями чи термінами з обраної теми обговорюються питання, пов'язані з реалізацією проекту під час проектної діяльності, під час підготовки тексту до презентації проекту.

У *Сосницькому професійному аграрному ліцеї* основними напрямками роботи педагогів щодо формування даної компетентності є:

- активне використання підручників з української мови, що дозволяє оптимально поєднувати традиції та новації, упроваджувати спільні для всіх загальноосвітніх предметів наскрізні лінії, цікавих рубрик та різноманітних «осучаснених» завдань і вправ. Все це разом узятє спрямовано на практичне використання засвоєних мовних норм, на живе спілкування;

- дотримання мовного режиму в навчальному закладі: спілкування українською мовою, а не «суржиком», між усіма педагогами та учнями не тільки на уроках, а й на перервах, у гуртожитку, ведення документації та оформлення стендів, оголошень на них, проведення зборів, культурно-розважальних та інших заходів державною мовою. Усі педагоги ознайомились з новими правилами українського правопису;

- перевірка зошитів, оцінювання письмових робіт різних видів з усіх предметів. Методично правильно організоване виконання й оформлення письмових робіт та їх контроль з боку викладачів позитивно впливає на формування важливих якостей особистості (відповідальності, самостійності, вміння грамотно писати, висловлювати свої думки), стимулює учня до систематичної наполегливої праці та порядку;

- проведення позаурочних заходів, спрямованих, насамперед, на виховання культури особистості, невід'ємною складовою якої є мовна культура. «Заговори, щоб я тебе побачив» - цю давню мудрість знають усі.

- підготовка учнів до ЗНО. Підручники й посібники та їх рубрики дають можливість не лише підготуватись до ДПА у формі ЗНО, а й формувати компетентну мовну особистість;

- участь у таких щорічних заходах, як: Всеукраїнський радіодиктант до Дня української писемності та мови, Міжнародний конкурс української мови імені Петра Яцика, Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка.

Викладачі-філологи *Сокиринського професійного аграрного* ліцею застосовує на всіх уроках «Мовознавчі хвилини», складання мінісловників українських слів, також акцентується увага на розвитку діалогічного мовлення, проводиться презентація учнями різних видів творчих проєктів з тем: «Як уникати помилок у мовленні?», «Музей одного слова», написання доповідей та есе на теми: «Співпраця України з міжнародними організаціями», «Європейський вибір України»; організовується аудіювання чужого мовлення та його редагування; добір лексичного матеріалу для словникових диктантів. У ліцеї було проведено урок-презентацію «Не бійтесь заглядати у словник...»; вправа «Я – коректор», «Асоціативний ряд», «Мозкова атака» тощо.

Мовою освітнього процесу у **Ніжинському професійному аграрному ліцеї** є тивключно державна. Вона виступає не лише предметом навчання, але й засобом досконалого оволодіння учнями предметними і ключовими компетентностями, що покращує рівень якості освіти в цілому і полегшує осмислення учнями багатогранності та різноманітності мовного і культурного багатства України, сприяє консолідації громадянського суспільства. Формування мовленнєвої компетентності на уроках української мови та літератури відбувається через використання елементів рольових ігор, створення проблемних ситуацій, які спонукають до дискусії, створюють високий рівень мотивації до навчальної діяльності та вміння відстоювати свою думку. Саме з цією метою викладачі ліцею пропонують учням сформулювати запитання, завдання, пов'язані з вивченим твором, звернення до автора, літературного персонажа, одногрупника.

У **Сновському вищому професійному училищі лісового господарства** вся аудиторна та позааудиторна робота, спілкування викладачів та учнів здійснюються державною мовою. Регулярно проводяться заходи щодо вшанування рідної мови, які покликані сформувати в учнів любов та повагу до мови та до грамотності в цілому. Постійно практикується проведення уроків у формі дискусії, брей-рингу, складання кросвордів, взаємоопитування учнів.

Усвідомлення учнями ролі державної мови в ефективному спілкуванні у **Прилуцькому професійному ліцеї** досягається через:

- текстоцентричний підхід до навчання мови, що передбачає роботу з текстами різних типів, стилів і жанрів мовлення;
- укладання словників з професій;
- написання есе («Українська мова – найцінніший скарб народу»);
- виступи під час дискусій («Чи потрібно бути мовно стійким?»);
- складання текстів («Повноцінне функціонування мови – запорука розвитку держави»);
- написання повідомлення («Як уникати помилок у мовленні»);
- дискусії («Чи потрібні мовні запозичення?»);
- складання діалогів («Відповідальність українців за долю своєї мови»);
- підготовка проєктів («Приклади мовної стійкості у художній літературі»);
- добір і складання лінгвістичних мініатюр («Мова і безпека країни»).

У **Дігтярівському професійному аграрному ліцеї** усвідомлення учнями ролі державної мови у ефективному спілкуванні досягається шляхом використання на уроках та у позаурочний час:

- навчальних діалогів, складання усних та письмових рецензій на відповідь, відповіді на проблемні питання, взаємоперевірки та

взаємоопитування з подальшим коментуванням викладачами, організацію групової роботи, проведення нестандартних уроків (уроки-суди);

- прийомів усного опитування (базовий лист контролю, показова відповідь, опитування ланцюжком, програмоване опитування);

- проведення дискусій, бесід, ігор, квестів, підвищення ерудиції, удосконалення вмінь формулювати мету власної діяльності, читання художньої літератури.

Значну увагу урізноманітненню способів та інструментів, які можна застосувати при формуванні навичок спілкування державною мовою приділяють викладачі *Куликівського професійного аграрного ліцею*. Так, на уроках української мови виладач використовує різноманітні вправи на закріплення мовного матеріалу, тести і робота з текстом. А щоб працювати було цікавіше, застосовуються рольові ігри, прийом моделювання ситуацій, проєктні роботи, флеш-картки, інфографіки, різноманітні онлайн-ресурси, інтелект-карти, хмари слів, сенкани, метод дискусії тощо.

І неодмінно значної уваги потребує оцінювання (у тому числі й самооцінювання). Адже від того, наскільки правильно, коректно і обґрунтовано буде висловлено думку щодо виконаної роботи або завдання, залежить, зрештою, те, як учні сприйматимуть наші поради і коментарі, а надалі – й результат роботи.

Звісно, найбільше можливостей для формування компетентності спілкування державною мовою мають уроки української мови та української літератури. Проте не слід забувати, що й інші заняття можуть і мають сприяти її розвитку.

На уроках фізики та математики застосовуються лінгвістичні ігри, які спрямовані на розвиваток навичок мовлення здобувачів освіти ЗПО.

Цікавість учнів викликають проведення на уроках історії дебатів, а на уроках фізики – засідання учнівського наукового товариства, де виступатимуть доповідачі та їхні опоненти державною мовою. Така робота неодмінно захоплює учнів, які зможуть відчути себе науковцями і дослідниками. А ще вона сприяє розвитку ключових компетентностей.

Крім того, на уроках математики при розгляді нової теми або при повторенні та закріпленні вивченого замість записів у зошиті застосовуються інтелект-карти. Це допомагає структурувати матеріал, навчити учнів встановлювати зв'язки між поняттями і категоріями, що досліджуються, увідповіднити вивчені термінологічні одиниці з описаними процесами і діями.

Розділ III. Формування в учнів навичок спілкування в іншомовному середовищі

Сучасний стан розвитку міжнародних зв'язків, вихід України до європейського та світового простору, нові політичні, соціально-економічні та

культурні реалії змушують розглядати **іноземну мову як важливий засіб міжкультурного спілкування**.

Спілкування іноземною мовою забезпечує формування в учнів умінь і навичок належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів, уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

На виконання наказу Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації від 27 травня 2016 року № 251 «Про затвердження плану заходів, спрямованих на активізацію вивчення громадянами англійської мови, на період до 2020 року» протягом чотирьох років викладачі іноземної мови розробляли плани проведення найрізноманітніших заходів щодо залучення, в першу чергу, учнів до опанування англійською мовою та поквартально звітували перед Управлінням освіти ЧОДА про їх виконання. Таким чином вже певний час викладачі ЗПО працюють над формуванням в учнів **навичок спілкування в іншомовному середовищі та міжкультурного спілкування**.

Комунікативна компетентність в іншомовному середовищі, на переконання викладачів *Чернігівського вищого професійного училища*, включає знання необхідних мов, способів взаємодії з навколишнім світом, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями. Це основна мета курсу іноземних мов, так як кожен учень повинен перш за все заявити про себе.

Розвитку загальнокультурної комунікативної компетентності сприяють правильно підібрані автентичні тексти та продуктивний словниковий запас, до якого входять найбільш вживані комунікативно-значущі лексичні одиниці, поширені в типових ситуаціях спілкування, в тому числі активна лексика для висловлення своєї думки, розмовні кліше, а також слова з національно-культурним компонентом.

Новий граматичний матеріал подається у комунікативно спрямованих вправах та фразах, які можуть бути використані у реальному житті.

Вивчення проблеми формування ключових компетентностей учнів на уроках іноземної мови у контексті сучасних освітніх технологій дає підстави розуміти, що в прогресивних умовах, де суспільство динамічно розвивається, відповідно зростають і вимоги до рівня освіти учнів. Як би складно це не було б, особливо, для викладачів іноземної мови, які сьогодні повинні володіти мобільністю знань, гнучкістю методу та критичним мисленням для успішної реалізації Державного стандарту, саме компетентнісний підхід в навчанні дає змогу підготувати особистість, яка не тільки «знає», а й «вміє» і «хоче», що володіє творчою ініціативою, є конкурентоспроможною, мобільною, здатною самостійно навчатися упродовж всього життя. І тут немає межі вдосконаленню. Сформовані ключові компетентності на уроках

іноземної мови підготують учнів використовувати їх в реальному житті для вирішення практичних завдань.

Викладачі **Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту** здатність спілкуватися рідною та іноземною мовами вбачають у активному використанні іноземної, зокрема англійської мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливості розуміти прості висловлювання іноземною. Серед основних форм роботи: засідання мовного клубу з англійської мови «English Speaking Club»; обговорення книг англійських авторів (серед останніх - Роберта Кіосакі “Rich Dad Poor Dad” «Мій багатий, бідний батько» (як стати успішним у житті); святкування «Halloween по-українськи»; проведення турніру знавців граматики «English Learner’s Party»; віртуальних подорожей музеями світу; інтелектуальної ігри «Всезнайки»; конкурсів рефератів «She’s brightened my life» «Вона змінила моє життя на краще»; розробка відеопрезентацій-репортажів із різних куточків світу «Ми - за чистоту планети. Фантастичний тваринний та рослинний світ»; продовження практики демонстрування відео-фільмів та навчальних передач англійською мовою з субтитруванням державною мовою: Подорож до Великої Британії. Подорож до США,

У **Чернігівському професійному будівельному ліцеї** викладачі переконані, що іншомовна компетентність забезпечує певний культурний рівень усного й писемного мовлення та невербальної мовленнєвої поведінки. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди. Формування в учнів уміння міжкультурного спілкування вони досягають шляхом використання нетрадиційних форм і методів навчання. Викладання предмета «Англійська мова» проводиться у вигляді евристичних бесід, віртуальних подорожей, захисту проєктів, проведення інтелектуальних ігор та конкурсів, постановці та вирішенні проблемних ситуацій, виконанні практичних завдань для формування в учнів навичок спілкування в іншомовному середовищі та міжкультурного спілкування (практичне заняття «Пошук ровесників та однодумців із інших країн для співпраці у рамках соціального проєкту засобами інтернету»). Розвитку навичок слугує аудіювання, діалогічне та монологічне мовлення, робота з словником, аналіз граматичних структур та лексики до текстів, опрацювання професійно спрямованої лексики.

Більш активно долучилися до формування компетентності спілкування іноземною мовою викладачі **Чернігівського вищого училища побутового обслуговування**. На уроках з кожного предмета цьому питанню приділяється значна увага. А саме:

- Розглядаючи на уроках української літератури теми, присвячені перекладацькій діяльності письменників, учні читають оригінальні тексти, які звучать англійською, стають учасниками лабораторій творчих перекладів.

- Для формування в учнів навичок спілкування в іншомовному середовищі та міжкультурного спілкування викладачем іноземної мови застосовується широкий спектр засобів. Серед них перегляд відеофрагментів, уривків передач, прослуховування аудіозаписів – діалогів, пісень та ін. Все це супроводжується виконанням підготовчих вправ, вправ на перевірку розуміння почутого та побаченого та обов'язковим обговоренням з учнями іноземною мовою. Також для формування навичок спілкування іноземною мовою застосовуються інтерактивні методи навчання, такі як «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Крісло автора», «Коло ідей», «Навчаючи - вчусь», «Дерево рішень», парна та групова робота, метод асоціацій, рольові ігри тощо. Все це активізує учнів, робить їх активними учасниками навчального процесу, стимулює їх спілкуватися іноземною мовою під час уроку, не боятися будувати власні висловлювання, шукати способи висловити власну думку.

- На уроках зарубіжної літератури літературні твори (у фрагментах) читаються мовою оригіналу, літературні твори зарубіжних авторів - у класичних і сучасних українських перекладах. Сайти зарубіжних письменників, літературних музеїв світу є інструментами для формування вміння читати й розуміти художні тексти іноземною мовою, зіставляти оригінальні тексти з українськими художніми перекладами. Це готує учнів до міжкультурного діалогу, відкритості до пізнання різних культур, толерантності щодо різних культур і традицій.

- На уроках всесвітньої історії і громадянської освіти викладачем часто вживаються англomовні терміни (які передбачені матеріалом). Він надає визначення цих термінів і пояснює їх походження. Пояснюється учням важливість володіння іноземною мовою у сучасному глобалізованому світі. Викладач підкреслює зв'язок між рівнем знання іноземної мови і рівнем успішності людини.

- Для формування в учнів навичок спілкування в іншомовному середовищі та міжкультурному спілкуванні викладачем фізики та астрономії використовуються такі засоби, як оперування найбільш вживаними в міжнародній практиці фізичними та астрономічними термінами; обговорення науково-навчальних проблем з учнями інших країн з використанням інформаційних ресурсів.

- На уроках хімії та біології виконуються завдання з перекладу англomовних текстів із підручника з біології у темах: «Стратегія сталого розвитку природи і суспільства», «Вищі рослини», «Біоорганічні речовини».

- На уроках технології ключова компетентність «Спілкування іноземними мовами» формується в учнів під час роботи над проєктом, коли учень може вивчати і збагачувати власний словниковий запас іноземних слів,

пов'язаних із способами, техніками чи процесами створення будь-якого виробу чи реалізації проекту в цілому.

На уроках усіх загальноосвітніх предметів формуванню даної компетентності приділяється увага і у **Сокринському професійному аграрному ліцеї**. Так, при викладанні української мови проводяться дискусії з тем «Чи потрібні мові запозичення?»; «Лінгвістична майстерня», «Мовний інтенсив»; майстерня дослідника «І чужому наuczайтесь, і свого не цурайтесь»; складання учнями особистого словника іншомовних слів та точних перекладів; української та зарубіжної літератури – розвиваються уміння учнів зіставляти оригінальні тексти з українськими художніми перекладами (англійські, американські, російські письменники, польської письменниці Йоанни Ягелло), а також формується відкритість до пізнання різних культур (мова, традиції, побут).

Власний культурний досвід учнів збагачується через розуміння ролі іноземної мови як засобу пізнання іншого світу через прийоми: «Сенкан», «Дерево рішення», «Незакінчене речення».

На уроках історії розвивається уміння читати й розуміти іншомовні навчальні й науково-популярні тексти історичного змісту.

Використовуються та засвоюються іншомовні терміни (наприклад: метаболізм, автотрофи, гетеротрофи, транскрипція, мутація, мутагени, мітоз, мейоз, ізомерія, альдегіди, гліцерин, алкени, алкани, алкіни тощо) на уроках хімії, біології та фізики.

На уроках математики використовуються іншомовні терміни під час вивчення тем: «Тригонометричні функції», «Логарифмічна функція», «Похідна». «Інтеграл», «Многогранники», «Тіла обертання».

Уроки громадянської освіти сприяють формуванню готовності навчатися іноземними мовами, здатності сприймати відео- та аудіоматеріали іноземними мовами, практикується порівняння законодавчих актів різних країн.

Основними засобами, що використовуються на уроках іноземної мови та інших предметах загальноосвітнього циклу у **Сосницькому професійному аграрному ліцеї** і формують в учнів навички спілкування в іншомовному середовищі та міжкультурному спілкуванні, є діалогічне мовлення відповідно до заданої професійної проблематики, ситуативні діалоги, різноманітні навчально-рольові ігри, мозковий штурм, створення власних проєктів, віртуальні екскурсії, круглі столи, квести, інтерв'ю, метод асоціативних зв'язків, Mind-Map («Карта пам'яті») тощо.

На уроках природничо-математичного циклу викладачі використовують іншомовні навчальні джерела для отримання інформації природничого змісту, біографію та наукові статті зарубіжних вчених, використовують Міжнародну номенклатуру, латинські назви, хімічну, фізичну, математичну символіку, аналізують та оцінюють роль природних

явищ у сучасному світі, використовують фізичні, хімічні, біологічні поняття та найуживаніші терміни в усних чи письмових текстах, читають й тлумачать природничу термінологію іноземною мовою.

Володіння іноземною мовою, вважають у педагогічному колективі **Ніжинського професійного аграрного ліцею**, є важливим для всіх. Тобто іноземна мова є не основним об'єктом вивчення, натомість незамінним засобом комунікації. Так, на уроках фізики учні використовують міжнародні позначення фізичних величин на вимірювальних приладах, позначень системі СИ, при вивченні теми «Лазери» викладач пояснює походження назви ЛАЗЕР, запропонувавши розглянути фразу: Ligh Amplification by Stimulated Emission of Radiation (підсилення світла за допомогою індуктивного випромінювання). Також на уроках хімії викладач пояснює використання іншомовної хімічної термінології. На уроках географії учні вимовляють та запам'ятовують власні назви мовою оригіналу, знайомляться з історичними власними назвами. Ознайомлення учнів з основними математичними термінами, назвами геометричних фігур англійською мовою сприяють формуванню компетентності володіння іноземними мовами на уроках математики.

Викладачі **Сновського вищого училища лісового господарства** використовують методи інтегрованого навчання, бінарні уроки: біологія, хімія, спецпредмети + іноземна мова (переглянути відео фрагменти з іноземним дубляжем та дати відповіді на питання українською мовою). Вони покликані розширити кругозір учнів та сформувати поняття важливості іноземної мови як у навчанні, так і в спілкуванні.

Для формування в учнів **Прилуцького професійного ліцею** навичок спілкування в іншомовному середовищі та міжкультурного спілкування використовують засоби усної та писемної комунікації:

- діалогічне та монологічне мовлення на різні теми;
- презентація себе і створювання текстів (усно чи письмово), які сприятимуть майбутній кар'єрі;
- використання спеціальних програмних засобів (записи текстів носіїв мови); ігор, соціальних мереж;
- створення інформаційного об'єкта іноземною мовою (реклама, оголошення, лист).

У **Куликівському професійному аграрному ліцеї** застосовують наступні прийоми досягнення полікультурної компетентності, компетентності спілкування іноземною мовою: розучування віршів англійською мовою, організація конкурсів на кращий літературний переклад; застосування нестандартних прийомів на зразок «Цікаві знахідки», створення журналу «Англомовні країни»; «Пісня», де розкривається питання ролі

музики у процесі навчання англійській мові та використання пісенного матеріалу для удосконалення навичок вимови. «Метод проєктів» дозволяє підвищити мотивацію учнів, оскільки в даному випадку вивчення мови стає не ціллю, а засобом створення кінцевого продукту діяльності; застосування прийому «Драматизація» сприяє підготовці людини, здатної жити в надзвичайно глобалізованому і динамічно змінному світі, сприймати його змінність як суттєву складову власного способу життя.

Більш традиційним засобам формування даної компетентності віддають перевагу викладачі *Дігтярівського професійного аграрного ліцею*. Це дописи у соціальних мережах і коментарі до них, аналіз медіатекстів, самостійна робота з книгою і словниками, пошук інформації у бібліотеці, застосування прийомів усного фронтального та індивідуального опитування, відповіді за опорним конспектом, ілюстраціями, відеороликами.

Розділ IV. Засоби досягнення уміння учнів застосовувати математичні методи для вирішення різних прикладних завдань

Щоб бути успішним у сучасному суспільному житті, треба володіти певними прийомами математичної діяльності та навичками їх застосування до розв'язування практичних задач. А без математичної підготовки сьогодні неможливо продовжити навчання на наступних етапах у багатьох галузях, отримати якісну професійну освіту, стати фахівцем, здатним до математичного моделювання у різних сферах, щоб бути затребуваним на ринку праці. Математична грамотність особистості проявляється у свідомому застосуванні нею знань і навичок у практичних цілях, при поясненні явищ повсякденного життя, при проведенні дослідження чи обробки одержаних даних. Математика має можливість на кожному кроці навчати учнів логіці на практиці. Вивчаючи математику, учні опановують вміння аналізувати розглянуте питання, узагальнювати, виділяти необхідні та достатні умови, визначати поняття, знаходити шляхи вирішення поставленого завдання.

Головна мета викладача сьогодні – сформувати в учнів уміння бачити й застосовувати математику в реальному житті; розуміти зміст і метод математичного моделювання, уміння будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, мати високий рівень математичної грамотності.

Формування математичної грамотності учнів *Чернігівського вищого професійного училища* забезпечується шляхом поєднання традиційних (пояснювально-ілюстративного, репродуктивного) і нетрадиційних (проблемного, частково пошукового, дослідницького та шляхом систематичного включення вправ, завдань і ситуацій, що розвивають аналітичні та дослідницькі здібності учнів) методів навчання, які у встановленні змістових і методологічних зв'язків математики з іншими

дисциплінами, використання матеріалу профільних дисциплін при її вивченні.

Високий рівень математичної грамотності гарантує випускнику ЗПО:

- уміння застосовувати математичні знання при розв'язуванні практичних і прикладних задач;
- оволодіння математичними методами, моделями, що забезпечить успішне вивчення профільних предметів – хімії, фізики, біології;
- застосування математики в техніці, у майбутній професійній діяльності, у побуті.

Одним із визначальних чинників рівня сформованості математичної грамотності є розвиненість мотиваційної сфери учнів. Прикладом мотивації може бути використання цікавих задач та вдалим прикладів.

Суттєвою умовою формування математичної грамотності є вироблення вмінь самостійної математичної діяльності учнів. Частину часу уроку під керівництвом викладача необхідно виділяти на навчання учнів прийомам самостійної роботи та прийомам самоконтролю. Важливу роль на уроках відіграє рефлексія, яка здійснюється за допомогою «Особистісно-зорієнтованої траєкторії», що відображає процедуру оцінювання учнями основних етапів уроку.

Рівень сформованості математичної грамотності визначається вмінням учнів відстоювати свою думку, аргументувати розв'язок задачі, виправдати обраний шлях розв'язку, рецензувати відповідь тощо.

Математика є опорним предметом під час вивчення фізики, хімії, інформатики, біології, географії, економіки, креслення та інших навчальних дисциплін і вважається одним із найскладніших навчальних предметів. Ефективне формування математичної грамотності учнів на уроках природничо-математичного циклу у ***Сосницькому професійному аграрному ліцеї*** забезпечується шляхом поєднання традиційних і нетрадиційних методів навчання. Найчастіше використовуються методи: проблемний виклад, пошуковий, дослідницький, евристичний тощо. *Основні методи та прийоми*, які використовують викладачі на різних етапах уроку:

- рецензія відповідей;
- математичний, фізичний, хімічний, біологічний диктант;
- вправа «Розминка»;
- фронтальне опитування, «Асоціативний куш»;
- доведення теорем, властивостей;
- навчальна самостійна робота;
- вправа «Лавина задач» (підбирається велика кількість задач із відповідями для тем, які потребують формування стійких навичок);
- розв'язування різних прикладних задач кількома способами;
- робота з підручником (навчальна практична робота);
- метод реклами (підготувати рекламу про якесь математичне чи природне поняття, застосування якоїсь теми);

- «обери позицію» (навести не менш ніж два аргументи на підтримку своєї точки зору, провести дебати);
- створення презентації теми уроку, робота в групах із взаємооцінкою (метод проєктів);
- самостійна робота із взаємооцінкою;
- диференційована контрольна робота;
- рефлексія.
- складання учнями запитань, задач та завдання з теми уроку, різнорівневі завдання.

При цьому постійно розкривається прикладне значення матеріалу, що вивчається; наближається зміст традиційної задачі до життєвих ситуацій; пропонується учням складати і розв'язувати задачі (за матеріалами екскурсій, спостережень, на основі історичних довідок); практикується розв'язування задач з теоретичним навантаженням суміжних дисциплін (міжпредметні задачі); пояснюється походження числових виразів тощо. Серед прикладних задач часто викладачами виділяються задачі без числових даних або задачі-запитання.

Викладачі *Чернігівського професійного будівельного ліцею* переконані, що формування математичної компетентності в учнів відбувається через залучення їх до методів наукового пізнання, яке націлене на оволодіння прийомами мислення: індукції, дедукції, аналізу, синтезу, аналогії, узагальнення, абстрагування, конкретизації.

Одним із дієвих та ефективних засобів формування в учнів математичних компетентностей є використання прикладних задач. Використання прикладних задач передбачає реалізацію зв'язків із курсами фізики, хімії, географії та інших навчальних предметів, застосування комп'ютерно-інформаційних технологій. При розв'язуванні прикладних задач викладачі звертаються до історичних матеріалів, використовують в задачах реальні, взяті з відповідної літератури дані; також використовують задачі, взяті з художньої літератури; цікаві задачі, які «підкидає» природа (наприклад, як без термометра можна дізнатися температуру повітря) тощо.

У *Чернігівському вищому професійному училищі побутового обслуговування* формуванню компетентності «математична грамотність», як і зазначених вище, приділяють увагу на всіх уроках загальноосвітніх дисциплін. Так, на уроках української мови та літератури використовуються зразки прикладних завдань під час розгляду теми «Числівник», де передбачено планування туристичної мандрівки, складання й озвучування графіків чергувань, розкладів додаткових занять. Подібна робота відбувається і на уроках англійської мови, коли під час роботи над темою «Числівник» учні вивчають кількісні та порядкові числівники, дробі та навчаються озвучувати нескладні математичні приклади англійською мовою.

Географія є дисципліною, що поєднує у собі елементи точних, природничих і гуманітарних наук. При вивченні країн і регіонів учням пропонуються такі прикладні завдання, як порівняти кількість населення двох країн; оцінити і порівняти демографічні тенденції в них, порівняти показники ВВП на душу населення, обчислити сальдо зовнішньої торгівлі між певними країнами, порівняти продовольчі кошики жителів певних регіонів.

Не менш активно на уроках фізики застосовуються методи, які використовуються для досягнення умінь учнями вирішення прикладних завдань. А саме:

- застосовування математичного апарату для розв'язування фізичних та астрономічних задач;
- обґрунтування та доведення тверджень;
- опрацювання, інтерпретації, оцінювання результатів експериментів і спостережень;
- побудова графіків фізичних процесів;
- моделювання фізичних та астрономічних явищ у формі математичних рівнянь і співвідношень.

Розв'язування розрахункових задач на уроках біології та хімії при розв'язуванні розрахункових задач на визначення формули речовини, побудові та тлумаченні графіків, схем, діаграм, обчислень за хімічними рівняннями кількості речовини, маси або об'єму за кількістю речовини, масою або об'ємом реагенту, що містить певну частку домішок.

На уроках технології математична компетентність формується під час побудови креслеників на виріб (модулі «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва» та «Дизайн сучасного одягу»), обрахунку таких понять як величина інфляції, вартості та собівартості товару, величина прибутку (модуль «Основи підприємницької діяльності») та обсягу витратних матеріалів (модулі «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва» та «Дизайн сучасного одягу»).

Математична грамотність учнів ***Сокиринського професійного аграрного ліцею*** теж є ключовою компетентністю, що формується на всіх уроках. Зокрема до поурочно-тематичного плану з української мови включені теми: «Числівник як частина мови», «Відмінювання числівників»; на уроках активно використовується вправа «Хто більше?» (назви пісень, приказок, художніх творів, фразеологізмів, що у своїй назві містять числівники); акцентується увага на правильному читанні математичних задач, використовуються прийоми «Знайди помилку», «Назви відповідь».

На уроках літератури викладач працює над розвитком в учнів логічного мислення: уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (вправа «Причина – наслідок»), висловлюватися точно, логічно, послідовно; виокремлювати головне в художніх творах («Займи позицію», «Картка другові» тощо); на уроках історії – уміння застосовувати математичні методи

для розв'язування історичних задач, кросвордів на зразок «Видатні історичні постаті Української революції»; точний усний підрахунок років життя історичних діячів. Викладач прагне розвивати вміння працювати з числовою інформацією під час вивчення тем: «Ринково-економічна система», «Закони ринкової економіки», «Економіка домогосподарства» на уроках громадянської освіти.

На уроках біології, екології та хімії математичні методи та прийоми використовуються під час розв'язування задач з тем: «Спадковість і мінливість», «Вуглеводні», «Оксигеновмісні органічні сполуки», «Хімічні реакції», «Неорганічні речовини» тощо; на уроках математики – задачі прикладного змісту та професійного спрямування під час опрацювання тем «Многогранники», «Тіла обертання» та задач на знаходження маси, об'єму та площі повної і біглої поверхні тіла, задач економічного змісту під час вивчення теми «Функції, їхні властивості та графік».

Викладачі *Сновського вищого училища лісового господарства* вважають, що використання інтерактивних методів завжди актуальне для даної компетентності, адже важливо зацікавити учнів та залучити їх до такої відповідальної роботи, як обчислення. Досить ефективним є міжпредметна інтеграція, особливо між предметами математичного та природничого циклу.

У *Прилуцькому професійному ліцеї* вміння учнів застосовувати математичні методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності досягаються використанням на уроках професійно спрямованого матеріалу та застосуванням таких методів навчання, як кейс-метод, «Прес», «Незакінчене речення», «Коло ідей», ділова гра, мозковий штурм, робота в малих групах «Синтез думок».

Математична компетентність включає здатність та бажання використовувати математичні способи мислення (логічне та просторове) та викладу (формули, моделі, графіки), тому викладачі *Куликівського професійного аграрного ліцею* віддають перевагу наступним методам навчання:

- вирішення типових професійних задач методами математики;
- навчання з використанням ІКТ;
- знаходження математичної інформації, її систематизування узагальнення та передача;
- розвиток логічного мовлення, особливо таких якостей вираження думки, як точність, порядок, ясність, стислість, обґрунтованість;
- розв'язання нестандартних завдань, узятих із навколишнього життя, пов'язаних зі знайомими речами та задач практичного змісту;
- використання сюжетних задач, проблемних ситуацій, дидактичних ігор, уроків з елементами театралізації, практичних робіт, виготовлення наочності;

- організація цілеспрямованої позаурочної роботи, міжпредметних конференцій.

На уроках із загальноосвітніх предметів викладачі *Дігтярівського професійного аграрного ліцею* для підвищення інтересу до навчального матеріалу пропонують шляхом створення «привабливої» мети уроку (перед учнями ставиться просте, зрозуміле і привабливе завдання, виконуючи яке, учні несвідомо виконують і ту навчальну дію, яку запланував педагог), а саме:

- уміння працювати з числом, числовою інформацією (володіти математичними вміннями), набувати корисних навичок роботи з довідниками, додатковою літературою;

- навчання елементам математичного моделювання, що вимагає від учнів багатьох умінь: виділяти істотні фактори, що визначають досліджуване явище; вибирати математичний апарат для побудови моделі; виділяти фактори, що викликають похибку при побудові моделі;

- уміння визначати життєві цінності, усвідомлювати своє місце в соціумі, уміння продуктивно працювати у групі, розв'язуючи прикладні задачі, що сприяють ознайомленню учнів з роботою підприємств і галузей народного господарства, які є умовою стимулювання інтересу до обраних професій.

Формування математичної компетентності учнів на уроках у *Ніжинському професійному аграрному ліцеї* відбувається через опанування ними нових знань, умінь та навиків при вивченні математики. Одним із визначальних чинників рівня сформованості математичної грамотності є розвиненість мотиваційної сфери учнів. Прикладом мотивації може бути використання цікавих задач та вдалих прикладів. На розуміння завдань практичного змісту учні привчаються наводити свої приклади, пояснювати хід розв'язку, встановлювати зв'язки чи залежності, робити короткі записи, схеми, ілюстрації.

Успішне вивчення курсу математики є основою навчання. Кожна «прогалина» у вивченні математики стає перепорою для інших дисциплін. І не тільки тим, що не дає можливості на уроках фізики зрозуміти будову та зміст графіка. Відсутність тренування в міркуваннях при вивченні математики заважає розуміти хід думки письменника при вивченні літератури, логіку розвитку подій при вивченні історії, логіку впливу умов рельєфу на клімат при вивченні географії тощо.

Математична грамотність необхідна при вивченні тем «Числівник. Складні випадки узгодження числівника з іменником», «Відмінювання числівників» та ін. Вона допомагає встановленню причинно-наслідкових зв'язків при вивченні правил правопису з української мови (складання схем, узагальнених таблиць), складанні хронологічних таблиць під час вивчення

біографії письменників (перетворення інформації з однієї форми в іншу – таблиці, схеми).

На уроках історії під час вивчення демографічної ситуації в УРСР у 1960-1980-х роках викладач оперує статистичними даними згідно всесоюзних переписів населення 1959 та 1989 років.

Застосування математичних методів необхідні для розв'язування хімічних, фізичних задач, задач з генетики та екології, зрівнювання хімічних реакцій, креслення графіків.

Розділ V. Формування в учнів наукового розуміння природи і сучасних технологій

Під **природничо-науковою компетентністю** розглядаємо набуту у процесі навчання інтегровану здатність учнів, що включає оволодіння понятійно-термінологічним апаратом природничих наук, засвоєння предметних знань та усвідомлення фундаментальних ідей і принципів природничих наук, зокрема суті основних законів і закономірностей природи, що дають змогу зрозуміти перебіг природних явищ і процесів. Природничо-наукова компетентність – цілісна система ціннісно-смыслових орієнтацій, знань, здібностей, умінь і ставлень особистості, що мобілізується в специфічних сферах її життєвої діяльності, пов'язаних з галуззю природознавства.

Природничо-наукова компетентність має наступні особливості:

- забезпечує розвиток надпредметних компетентностей;
- має високий ступінь узагальнень;
- формується впродовж всього періоду навчання і визначає кінцеві результати освіти, закріплені в ДСО;
- має предметний та міжпредметний характер, оскільки пов'язана відразу з декількома освітніми галузями й навчальними дисциплінами;
- вбирає в себе компоненти ключових і предметних компетентностей, які належать до кожної навчальної дисципліни і формуються впродовж періоду навчання.

Сукупність та взаємозв'язок цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання забезпечують управління, планування, контроль, аналіз, корекцію навчального процесу та спрямовані на формування і подальший розвиток природничо-наукової компетентності.

Для формування природничо-наукової компетентності у **Чернігівському вищому професійному училищі** застосовують наступну методичну систему, яка включає інтерактивні технології кооперативного навчання: Ротаційні трійки, Карусель, Акваріум, Робота в парах, Робота в групах, Діалог, Синтез думок, Спільний проект, Пошук інформації, Фронтальні технології, Обговорення проблем у загальному колі, Мікрофон, Мозковий штурм, Коло ідей, Ажурна пилка, Навчаючи-вчуся, Дерево

розв'язань, Технології навчання у грі, Імітації, Спрощене судове рішення, Розігрування ситуацій за ролями, Громадські слухання, Технології навчання в дискусії, Метод «Прес», Дискусія, Дебати, Обери позицію, Зміни позицію, Безперервна шкала думок.

Наукове розуміння природи при виконанні лабораторних роботах з фізики організовується шляхом набуття навичок робити висновки за результатами експерименту й записувати їх у вигляді опорних сигналів (кодування інформації).

При проведенні практикуму з розв'язування задач формування наукової компетентності у природничих науках реалізується при розв'язуванні якісних та експериментальних задач.

Розвиток ключових компетентностей у природничих науках і технологіях передбачає удосконалення форм організації навчальної та позаурочної діяльності. Для успішного формування в учнів наукового розуміння природи і сучасних технологій викладачі ***Сосницького професійного аграрного ліцею*** орієнтуються на компетентнісно-орієнтований підхід із використанням сучасних освітніх технологій (розвиток критичного мислення та креативності, проблемний підхід, упровадження проєктних технологій). Поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи залучають учнів до колективної діяльності (парна, групова робота) із застосуванням інноваційних методик, різних форм інтерактивного навчання, використанням інформаційно-комунікаційних засобів.

Основні форми навчальної та позаурочної роботи з учнями ліцею для формування цієї компетентності:

1) *Навчальні екскурсії* з природничих дисциплін, які дають змогу організувати спостереження та вивчення різноманітних предметів і явищ у природних умовах. Спостереження за об'єктами та явищами пробуджують в учнів пізнавальний інтерес, розвивають мислення, формують наукове розуміння природи і сучасних технологій.

2) *Проблемне навчання*, що базується на організації навчального процесу через створення проблемної ситуації та активну самостійну діяльність учнів у її розв'язанні, що веде до ґрунтовного засвоєння й закріплення наукових положень, розвиває творче мислення, здатність до самостійної діяльності. Керуючи пошуковою діяльністю учнів, педагог добирає систему проблемних завдань, які необхідно вирішити учням.

3) *Навчальний дослід* як елементарний експеримент, є одним із найважливіших методів пізнання природи, накопичення чуттєвого досвіду. За допомогою дослідів відбувається глибше пізнання об'єктів природи. У ході досліджень учні отримують запас конкретно-образних уявлень про навколишню дійсність, фактичних знань, що є матеріалом для наступного їхнього усвідомлення, узагальнення, розкриття причин і взаємозв'язків, які існують у природі. Досліди дають можливість познайомити учнів у доступній

формі із законами природи, зрозуміти явища, що відбуваються, встановити причинно-наслідкові зв'язки цих явищ.

4) *Практична робота* - навчально-пізнавальна діяльність, у процесі якої учні виконують практичні дії з об'єктами. Практичні роботи сприяють розвитку пізнавальних сил, самостійності учнів, формуванню умінь і навичок, необхідних для майбутнього життя й самоосвіти, розвитку спостережливості й аналізу явища. Ефективним засобом розвитку пізнавального інтересу учнів є метод проєктів, тому що створює умови творчого саморозвитку та самореалізації учнів, формує всі необхідні життєві компетенції. Метод проєктів є організацією навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань-проєктів.

5) *Урок міжпредметного характеру (інтегрований, бінарний)* має чітко сформульоване навчально-пізнавальне завдання, для розв'язання якого необхідне залучення знань з інших предметів; забезпечує високу активність учнів із застосування знань з інших предметів; містить знання світоглядного характеру, узагальнені знання, що спираються на зв'язок, синтез знань із різних предметів, причинно-наслідкові зв'язки, які різнобічно розкривають суть явищ, що вивчаються

6) *Предметні, міжпредметні тижні* дають можливість розширити і поглибити знання учнів про природничо-математичні дисципліни; розвивати допитливість, творчу фантазію; дати уявлення про значення природничих наук в житті людини; виховувати потяг до навчання, підвищують мотивацію учнів до участі у позакласних заходах.

Викладачі *Ніжинського професійного аграрного ліцею* віддають перевагу активному навчанню на уроках біології, хімії, фізики, де використовують систему методів і прийомів, спрямованих на формування природничо-наукової компетентності, і які направлені головним чином не на повідомлення готових знань, їх запам'ятовування і відтворення, а на організацію учнів для самостійного здобування знань, засвоєння умінь і навичок у процесі пізнавальної і практичної діяльності. Серед них особливе місце належить груповим методам навчання, методу проєктів, практичним роботам, дослідженням, STEM проєктам, екскурсіям на виробництво та професійні виставки.

На уроках української та зарубіжної літератури учні критично оцінюють результати людської діяльності у природному середовищі, відображені у творах української літератури.

Викладач математики використовує підбірку задач, що показують практичне застосування математики в галузях природознавства і техніки.

У *Чернігівському професійному ліцеї залізничного транспорту* для формування компетентності в природничих науках і технологіях викладачі віддають перевагу використанню зв'язків між предметами природничо-

математичного циклу, застосуванню методів спостереження, експерименту, в тому числі за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

На уроках української, іноземної мови, зарубіжної та української літератури викладачів **Чернігівського вищого професійного училища побутового обслуговування** застосовують наступні форми навчальної роботи, які спрямовані на формування в учнів наукового розуміння природи: підготовка проєктів; опрацювання мовного матеріалу за допомогою онлайн словників, перегляд відеофрагментів і виконання завдань до них, використання різних видів читання для здобуття нових знань, здійснення пошукової діяльності, словесного оформлення результатів досліджень, критичного оцінювання результатів людської діяльності в природному середовищі, відображених у творах літератури.

На уроках географії формування компетентності відбувається під час виконання проблемних завдань на зразок:

- оцініть рівень забезпеченості Західноєвропейського регіону природними ресурсами;
- порівняйте лісові і водні ресурси Росії та України;
- порівняйте кліматичні умови Південно-західної і Південно-східної Азії.

Викладач фізики та астрономії при формуванні в учнів наукового розуміння природи і сучасних технологій вчить учнів:

- уміти пояснювати явища природи;
- розуміти принцип дії та будову сучасної техніки, приладів та обладнання на основі фізичних та астрономічних знань;
- вміти характеризувати роль фізичних і астрономічних знань у формуванні природничо-наукової картини світу;
- вміти планувати та реалізовувати фізичні та астрономічні спостереження й експеримент, фіксувати та опрацьовувати й правильно інтерпретувати та оцінювати їх результати;
- добирати методи та засоби дослідження природних явищ, адекватні поставленим завданням (спостереження, експеримент).

Формування даної компетентності на уроках хімії та біології досягається шляхом виконання навчальних проєктів, використання сучасних пристроїв для пошуку наукової інформації, її оброблення, збереження та передавання, наприклад, у темах «Сучасні критерії виду», «Фенол», «Вуглеводи».

У **Сновському вищому професійному училищі лісового господарства** учні беруть участь у різноманітних конкурсах, де потрібно представляти свої проєкти, дослідницькій роботі, пазаурочних заходах «(Що? Де? Коли?», «Фізматінфо), брейн-рингах, інтелектуальних шоу на природничу тематику, спрямованих на формування в учнів даної компетентності. Вони також представляють проєкти, пов'язані зі створенням ландшафтного дизайну.

Активно практикуються інтегровані уроки природничого циклу з іншими предметами, для ефективнішого розуміння природних процесів та того, що природа невід’ємна від людини та її діяльності.

Викладчі *Прилуцького професійного ліцею* віддають перевагу таким формам навчальної та позаурочної роботи, які використовуються для формування в учнів наукового розуміння природи і сучасних технологій, як:

- колективні («Інтрига», «Дивуй», «Лото», «Асоціації», «Мозковий штурм», створення і розв’язання проблемної ситуації, «Хімічна лабораторія»);
- групові (заповнення порівняльних таблиць, метод проєктів);
- парні («Двобій», «Синтез думок», «Морський бій»);
- індивідуальні (розв’язування різнорівневих завдань, складання опорних конспектів).

Форми навчальної та позаурочної роботи спрямовані на формування в учнів наукового розуміння на уроках біології та хімії.

У *Куликівському професійному аграрному ліцеї* для того, щоб учні навчались застосовувати набуті знання в практичній діяльності, уміли застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формувати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати у щоденній діяльності (у ліцеї, побуті, трудовій діяльності), також активно використовують метод проєктів, уроки-дискусії, інтерактивні вправи «Моя життєва позиція», «Чи правильно, що алкоголізм – це соціальне зло», «мозковий штурм», експрес-опитування.

Розділ VI. Формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності

Формування в учнів **інформаційно-цифрової компетентності** задовольнить основну вимогу до якості сучасної освіти - уміння орієнтуватися в світовому інформаційному просторі, володіння навичками роботи з інформацією, володіння інформаційною культурою.

В умовах, коли технологічний світ сучасного суспільства щоденно змінюється та розвивається, а комп’ютерні технології стають все простішими у користуванні та спрямовуються на зберігання значних обсягів інформації, призначені для того, щоб людина мала змогу використовувати їх для власних навчальних, професійних потреб та організації дозвілля, особливої актуальності набуває проблема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у систему сучасної освіти.

ІКТ-компетентність дозволить людині бути успішною в сучасному інформаційному просторі, оперувати і управляти інформацією, швидко приймати рішення, пристосовуватись до потреб ринку праці (формувати основні життєві компетенції).

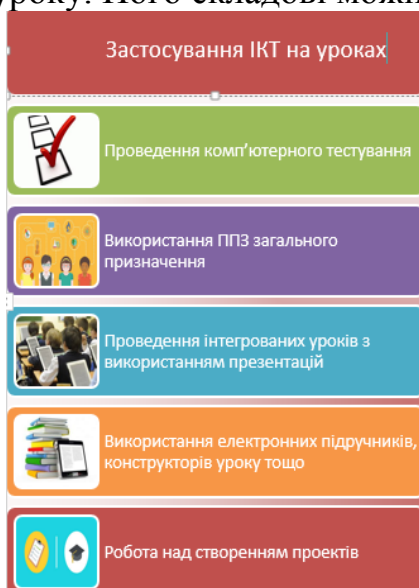
Інформаційно-цифрова компетентність передбачає:

- Критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією.
- Інформаційну й медіа-грамотність.
- Основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті.
- Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

Важливим є врахування умов ефективного формування інформаційно-цифрової компетентності:

Педагогічний колектив *Чернігівського вищого професійного училища* переконаний, що використання інформаційно-комунікаційних технологій – це не просто нове віяння часу, а необхідність і пошук нового сенсу уроку. Його складові можна проілюструвати так:

Формування інформаційно-цифрової компетентності учнів на уроках відбувається шляхом самостійного пошуку інформації в електронних

джерелах, розвитку вміння учнями обробляти певний обсяг інформації, аналізувати, вибирати необхідну, кодувати її.

Для формування інформаційно-цифрової компетентності при проведенні практичних робіт застосовуються різні цифрові джерела інформації, наприклад: електронні довідники, перекладачі, онлайн-перекладачі. Крім того, на уроках інформатики формуються навички та вміння користуватися сучасним прикладним програмним забезпеченням, в тому числі настільними видавничими системами, редакторами формул, відеоредакторами, електронними таблицями, базами даних; уміння працювати з великим обсягом інформації й подання її у вигляді короткого конспекту й опорних сигналів, отримання інформації у вигляді відеоряду з наступною її трансформацією в текстову та графічну.

Для контролю знань на уроках інформатики сучасною формою є автоматизоване тестування, використання онлайнтестування.

У *Ніжинському професійному аграрному ліцеї* формуванню в учнів данної компетентності приділяється значна увага при викладанні всіх предметів загальноосвітнього циклу.

На уроках української мови та літератури формується уміння працювати в різних пошукових системах для отримання потрібної інформації, грамотно користуватися мережею «Інтернет» під час підготовки повідомлень за заданою темою, створення презентацій, уміння користуватися Google-формами для виконання домашнього завдання за допомогою QR-кодів. Використовуються також навчальні відеофільми та презентації, електронні форми тестування навчальних досягнень учнів.

Інформаційно-цифрову компетентність на уроках іноземної мови формується в учнів за допомогою використання на уроках мобільних додатків, вебквестів, інтернет-ресурсів та мультимедійних презентацій, учні долучаються до створення презентацій до уроків, запису відеофрагментів.

Викладач фізики використовує електронні освітні ресурси для пошуку інформації, смартфони для дослідницької роботи (в кінематиці – застосування секундоміра для визначення швидкості, середньої швидкості; магнітні явища – використання компаса; світлові явища – наявність у смартфоні датчика освітленості, що регулює яскравість екрана; звукові коливання – шумомір, який можна використати для дослідження гучності звуку, дослідити звукове забруднення тощо).

Під керівництвом викладача історії учні самостійно створюють презентації, користуючись матеріалами підручника; використовуючи можливості відеохостинга YouTube, шукають та переглядають відео на історичну тематику; виконують онлайн тести, створені викладачем у Google-формах; при підготовці до ЗНО працюють в режимі онлайн з тренувальними тестами.

На уроках хімії викладач формує інформаційно-цифрову компетентність учнів, залучаючи їх до створення мультимедійних

презентацій, інформаційних продуктів хімічного змісту, творчих проєктів, використання електронних освітніх ресурсів для пошуку інформації.

Учнівський стем-проєкт «Виготовлення контейнеру для сміття», створений під керівництвом викладачів фізики, хімії та математики, став переможцем обласного конкурсу «Мій улюблений предмет у моїй професії».

Викладачі *Сновського вищого училища лісового господарства* пропонують учням робити презентації за допомогою комп'ютерних технологій, проводять уроки з медіаграмотності, часто використовують інтернет-матеріали та пояснюють, як і де їх можна знайти. Актуальним є завдання для учнів пройти на платформі «Prometheus» курси комп'ютерної безпеки, отримати сертифікати та оцінки. Тематика виховних годин досить часто зачіпає тему культури користування інтернетом, інтернет-шахрайства, відеоігор.

Здатність учнів орієнтуватися в інформаційному просторі, знаходити, опрацьовувати і систематизувати інформацію у *Сокиринському професійному аграрному ліцеї* досягається через використання в навчанні нетрадиційних уроків (урок-віртуальна екскурсія, урок-перегляд, урок-спогад, урок-презентація учнівських проєктів, урок-дослідження, урок-гра,), уривків фільмів, електронного тестування, перегляду документальних фільмів про життя і творчість майстрів художнього слова.

На уроках використовуються матеріали сайту bukva.ua, вправи та прийоми: моделювання «Карти пам'яті», електронні тестування (тематична атестація) тощо, розробка мультимедійних презентацій учнями; написання творчих робіт на теми : «Електронна чи паперова книга?», «Гаджети чи реальне спілкування?», «Інтернет зближує чи накопичує самотність?» тощо. Широко застосовується самостійна робота учнів з різних тем на уроках суспільних дисциплін, підготовка презентацій з історичної тематики, пошук навчальної інформації в інтернеті; робота з електронними картами, проєктна робота

На уроках природничих дисциплін для розвитку вміння пошуку, обробки інформації учні створюють презентації, проєкти, буклети з різних тем, у тому числі про скринінг-програми для новонароджених, нанотехнології в біології.

На уроках математики під час вивчення тем «Елементи комбінаторики, теорії ймовірності, математичної статистики», «Показникова й логарифмічна функції» учні складають графіки та діаграми, які ілюструють функціональні залежності впливу людини на природу; створюють презентації, які демонструють поетапну побудову перерізів многогранників та тіл обертання з використанням програми для побудови та перетворення графіків функцій та побудови многогранників.

Формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності у **Куликівському професійному аграрному ліцеї** досягається шляхом:

- навчання з використанням ІКТ, які можуть бути засобом підготовки до уроку, демонстраційного супроводу уроку, організації самостійної роботи учнів у позаурочний час тощо;
- мультимедійного супроводу пояснення нового матеріалу;
- проведення комп'ютерних лабораторних робіт;
- використання освітніх платформ;
- використання «Бібліотеки електронних наочностей» (електронні підручники, посібники, енциклопедії);
- використання програм Microsoft Office, навчально-комп'ютерних програм;
- створення учнями презентацій, відеофрагментів, тестів, обробка експериментальних даних тощо;
- інтерактивне навчання в індивідуальному режимі.

Викладачі **Дігтярівського професійного аграрного ліцею** теж значну увагу приділяють навчанню учнів опанувати новітні інформаційні технології, формувати у них здатність добирати, аналізувати, оцінювати й систематизувати інформацію, використовувати джерела інформації для власного розвитку.

Інформаційно-цифрова компетентність учнів **Прилуцького професійного ліцею** формується шляхом вироблення в учнів умінь:

- застосовувати інформаційно-комунікаційні технології в навчанні й повсякденному житті;
- раціонально використовувати комп'ютер та комп'ютерні засоби під час розв'язування задач, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, подаванням та передаванням;
- будувати інформаційні моделі й досліджувати їх за допомогою засобів ІКТ;
- давати оцінку процесу й досягнутим результатам технологічної діяльності.

У період сучасних інформаційних технологій викладачі **Сосницького професійного аграрного ліцею** особливо важливим вбачають вміння учня та кожного педагогічного працівника орієнтуватись у полі ІКТ, застосовувати їх згідно з потребами, розвивати та покращувати якість життя. Головним при цьому видається розвиток інформаційно-цифрової компетентності, яка передбачає здатність людини орієнтуватися в інформаційному просторі, оперувати даними на основі використання сучасних ІКТ відповідно до потреб ринку праці та для ефективного виконання професійних обов'язків. Кожен педагог та учень для підготовки до уроків та виконання певних завдань, проєктів, пошуку інформації використовує мережу Інтернет, при

цьому вони повинні розвивати навички безпеки роботи в Інтернеті, розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність). Ця діяльність також включає такі елементи, як ціннісні орієнтації, тобто критичний погляд і критичний аналіз відомостей та даних, що складають зміст, отриманий з різних джерел та за допомоги ІКТ.

Формування інформаційної компетентності на уроках та у вільний час передбачає:

- розвиток умінь учнів обирати потрібні джерела інформації (написання повідомлень, рефератів, творчих робіт, презентацій, проєктів тощо);
- удосконалення вмінь використовувати додаткову літературу (письмові роботи, проєкти);
- проведення інформаційних хвилинок;
- проведення інформаційних диктантів;
- розвиток вмінь складати схеми та читати їх;
- організацію зустрічей із живими носіями інформації;
- залучення учнів до використання комп'ютера, мережі Інтернет як потужного інструмента здобуття та обробки інформації;
- використання віртуальних математичних, фізичних, хімічних лабораторій, цифрову лабораторію Einstein.

Повноцінне формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності, на думку викладачів ***Чернігівського вищого професійного училища побутового обслуговування***, можливе лише за умови оснащення кабінетів сучасним комп'ютерним обладнанням. Проте, вони намагаються стимулювати учнів застосовувати ці навички на власних мобільних пристроях. На уроках учні активно використовують онлайн-словники та мобільні додатки; викладачі практикують проводити тестування за допомогою онлайн-сервісу Kahoot!, що надзвичайно подобається учням. Крім того, є можливість перегляду відеофрагментів і виконання завдань до них, використання інтернет-ресурсів для отримання нових знань, аналізу медіатекстів, діяльності за алгоритмом, складання планів.

Активно формується в учнів ця компетенція на уроках громадянської освіти під час проведення занять з багатьох тем.

На уроках фізики практикується робота з віртуальними лабораторіями та програмами-симуляторами.

На уроках інформатики учні ***Чернігівського професійного будівельного ліцею*** удосконалюють вміння використовувати різні джерела інформації, користуватися новими інформаційними технологіями та ППЗ, переробляти інформацію для отримання певного продукту, критично аналізувати, порівнювати, систематизувати та самостійно опрацьовувати інформацію.

Стало традицією проведення в ліцеї інтегрованих уроків з використанням презентацій та ІКТ для розв'язання комунікативних і пізнавальних задач. Викладачі вдало і результативно використовують у своїй роботі різні методичні прийоми, форми роботи та засоби для формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності: загадки та ребуси, турніри, роботу в групах і парах, головоломки, мозковий штурм, практичні вправи, метод «Мікрофон», комп'ютерні тренажери, метод проєктів, дослідження проблеми, практичні заняття з аналізу медіа тексту з метою виявлення маніпуляції інформацією, дидактичні ігри, аудіовізуальні методи. Завдяки цьому учні вчаться діяти за алгоритмом та складати алгоритм, моделювати процеси, що відбуваються в навколишньому світі тощо.

Завдяки освоєнню сучасних інформаційних технологій викладачами-предметниками зросла кількість уроків, орієнтованих на використання комп'ютера. Це розширило границі творчої діяльності педагога, сприяло активізації самостійної, пошукової, дослідницької діяльності, розвитку навичок критичного мислення, підвищило мотивацію роботи викладача.

Дана компетентність в учнів ***Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту*** формується за допомогою впровадження в навчальний процес програмних засобів відображення графічної інформації, наприклад, систем автоматичного проєктування при вивченні тих навчальних предметів, де це можливо; обміну інформацією, перетворення її з друкованого в електронний вигляд тощо.

Розділ VII. Засоби формування в учнів загально навчальних навичок та навичок самооцінки

Досліджуючи проблему «**вміння вчитися впродовж життя**» як ключової компетентності, методична література звертає увагу педагогів на те, що для вирішення зазначеної проблеми «необхідно забезпечити комплекс умов: стимулююче навчальне середовище, висококваліфікований педагог, обов'язково сприятливе родинне виховання, яке не дає зів'язнути природній допитливості учня і, безумовно, цілеспрямоване керівництво формуванням цих складників уміння вчитися».

Викладачі ***Сосницького професійного аграрного ліцею*** вважають, що найефективніше формування «вміння вчитися впродовж життя» відбувається *міжпредметним шляхом*, адже вміння формуються синхронно у межах усіх навчальних предметів, встановлення міжпредметних зв'язків розвиває уміння отримані знання застосовувати в різних ситуаціях. Тому ефективним є проведення інтегрованих уроків.

Домінантою у формуванні компетенції «вміння вчитися» є, на їх думку, також *проєктна технологія* навчання. Адже, працюючи над створенням проєктів, учні навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином можна застосувати набуті знання,

генерувати нові ідеї, грамотно працювати з інформацією, бути комунікабельними, постійно самовдосконалюватися, набувають досвіду вирішення реальних проблем з майбутнього самостійного життя, які проєктуються у навчання.

Не менш важливим є використання *групової навчальної діяльності*. Адже однією з вимог успішної адаптації випускника в суспільстві є вміння працювати з людьми та вміння працювати в команді, а також *застосування різноманітних технологій*: технології розвитку критичного мислення, розвивального навчання, випереджаючого навчання, інтерактивних технологій. Важлива роль відводиться нестандартним урокам із використанням інтерактивних вправ. Наприклад, урок-подорож, урок-аукціон, урок-дослідження, урок-квест, урок-дискусія, уроки фантазії та мислення тощо.

На уроках загальноосвітнього циклу *використовуються вправи і завдання багатофункціонального характеру*: розвиток процесів сприймання, уяви, формування організаційних, логіко-змістовних, загальнопізнавальних, оцінних, контрольних умінь і навичок, виконання учнями готових і самостійних складних конструктивних, фантазійних, творчих завдань засобами слова, образу, практичної дії, включення у навчальний процес завдань комплексного характеру, у яких провідна навчальна дія збагачується за рахунок інших, використання різних опорних схем та конспектів, алгоритмів, моделей.

Щоб процес навчання був більш емоційним, результативним, обов'язково має існувати *зворотній зв'язок*. Співпраця між педагогом і учнями, залучення батьків до організації та проведення різних форм роботи – запорука успішної роботи.

У *Куликівському професійному аграрному ліцеї* дана компетентність формується шляхом засвоєння нових знань, пізнавальної самостійності учня, життєвих навичок: самоконтролю, мотивації успіху, усвідомлення життєвих цінностей, протистояння негативному впливу оточення, здатність реально оцінювати свої здібності і можливості, адекватно сприймати оцінку інших людей, усвідомлення своїх прав, потреб, цінностей і пріоритетів.

«Уміння навчатися впродовж життя» у *Чернігівському вищому училищі побутового обслуговування* досягається шляхом використання методу випереджальних завдань та евристичних бесід, які можуть розвивати в учнів внутрішню потребу самостійно здобувати знання. Формування загальнонавчальних навичок та навичок самооцінки відбувається через застосування методу проєктів, коли учні навчаються самостійно шукати, підбирати та критично оцінювати інформацію, аналізувати та оцінювати роботу своїх однокласників; постійне поповнення власного словникового запасу; користування різними джерелами довідкової інформації (словники, енциклопедії, онлайн-ресурси тощо); здійснення самооцінювання результатів

власної діяльності, рефлексії; застосовування комунікативні стратегії відповідно до мети й ситуації спілкування – усе це формує в учнів загальнонавчальні навички та навички самооцінки.

На формування в учнів бажання навчатись впливає не тільки традиційна навчальна діяльність на уроках, а й проведення різноманітних інтерактивних заходів з предмета. Так, на уроках суспільних дисциплін використовуються різні дидактичні засоби: історичні кросворди, ребуси, історичні диктанти, мультимедійні презентації тощо. У рамках Всеукраїнського тижня права для учнів був проведений квест з історії України.

У *Чернігівському професійному ліцеї залізничного транспорту* компетентність «уміння навчатися впродовж життя» формується шляхом мотивації до навчальної діяльності власним прикладом педагога, який демонструє навички володіння найсучаснішими інформаційними та технологічними засобами як у своїй навчальній роботі, так і здійсненні позаурочної та виховної роботи, а також у повсякденному житті.

Викладачі *Сновського вищого професійного училища лісового господарства* залучають учнів до виконання завдань не тільки програмного рівня, а й творчих завдань, які покликані розширити кругозір учнів та зацікавити у глибшому вивченні матеріалу. Якщо учень не задоволений своїми оцінками, викладачі пропонують шляхи покращення його результатів. Іноді при оцінюванні завдань (творчих, індивідуальних, проєктних робіт) викладачі пропонують учням самим себе оцінити, зупинившись на недоліках («Що б ти сам виправив») та на вдалих моментах.

Для оволодіння даною компетентністю викладачі *Сокиринського професійного аграрного ліцею* вчать учнів самостійно збирати інформацію й допоміжні матеріали для розробки тестів, мовних диктантів; написання творчих робіт. На уроках використовуються прийоми «Навчаючись учусь», «Вибери сам», «Пошук інформації», «Не закінчене речення». В учнів формуються уміння складати план вихідного дня, план проведення літніх канікул, карту своїх мрій. Учні презентують проєкти, пишуть есе. На уроках математики використовуються завдання, які передбачають для учнів самостійний пошук розв'язку, надають учням можливість обрання шляху його розв'язання. Застосування самооцінки та взаємооцінки учнів дає поштовх до розвитку в учнів бажання самовдосконалення, самореалізації, самоосвіти.

Розділ VIII. Соціальні та громадянські компетентності учнів

Соціальна та громадянська компетентність передбачає наступні здібності: орієнтуватися у проблемах суспільно-політичного життя держави, знати про роботу органів місцевого самоврядування; захищати власні

інтереси, права і свободи у законних межах; приймати індивідуальні та колективні рішення, враховуючи інтереси та потреби громадян, держави; використовувати способи діяльності, що відповідають чинному законодавству України.

У *Ніжинському професійному аграрному ліцеї* учні, вивчаючи Конституції різних періодів історії України, міжнародні угоди (наприклад, до- та післявоєнні), вчать протистояти маніпулятивним технікам впливу, використовувати історичний досвід, бути відповідальними членами суспільства. У ліцеї вчать учнів формувати свою громадянську позицію, вміти «просіювати» потік інформації. Адже саме їм будувати майбутнє України.

Формуючи громадянську компетентність, викладач історії вчить учнів орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування; застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод та інших громадян, виконання громадянських обов'язків у межах місцевої громади та держави загалом.

Соціальна та громадянська компетентність на уроках іноземної мови реалізується завдяки прищепленню учням поваги до культурних традицій України під час вивчення теми «Україна», поваги до культурних традицій інших народів під час вивчення теми «Великобританія» та «США». Завдяки створенню учнями проєктів, проведенню позаурочних заходів з англійської мови із залученням волонтерів, учні допомагають у виготовленні стіннівок згідно з планом виховної роботи ліцею.

Реалізація змістової лінії «Громадянська відповідальність» на уроках біології та географії сприяє формуванню діяльності члена громади й суспільства, який розуміє принципи та механізми функціонування суспільства, є вільною особистістю, яка визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями й почуттями громадянської відповідальності у власній поведінці. У процесі викладання здійснюється орієнтування на формування біотичних норм поведінки в природі, розуміння відповідальності за свої вчинки в природі і суспільстві, розвиток здатності критично оцінювати події в державі на основі даних соціально-економічних, демографічних, екологічних явищ і процесів в Україні та світі, вміння протистояти маніпулюванню свідомістю, що застосовується в інформаційному просторі. Викладач біології провела тематичні виховні години – «Бій алкоголізму!», «Негативний вплив шкідливих звичок на організм підлітка»; організувала збір відпрацьованих батарейок під гаслом «Здай батарейку – врятуй їжачка»; разом з учнями підготувала екологічний навчальний проєкт – «Вплив паливо мастильних матеріалів на довкілля».

У *Дігтярівському професійному аграрному ліцеї* завдяки патріотичним заходам (зустрічі випускниками, з учасниками АТО, чорнобильцями), тематичним виховним годинам, краєзнавчій роботі, предметним тижням учні орієнтуються в проблемах сучасного суспільно-політичного життя, мають здатність до співпраці, вчать розв'язувати проблеми у різних життєвих ситуаціях. Під час проходження навчальної практики учні мають можливість оцінювати власні професійні можливості.

Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, у сім'ї, на роботі, уміння працювати з іншими на результат, попереджувати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, мати повагу до закону та дотримуватись прав людини у *Куликівському професійному аграрному ліцеї* досягаються шляхом проведення різноманітних заходів на зразок:

- круглого стілу «Чи можна пожертвувати правами однієї людини для захисту прав багатьох», «Розв'язання конфліктів у ліцеї. Вчимося вирішувати проблему», «Юридична відповідальність неповнолітніх»;
- соціологічного опитування «Організація і проведення загальноліцейного слухання щодо користування мобільними телефонами»;
- предметного тижня історії та права «Знання прав та обов'язків – дороговказ у майбутнє»;
- історичного квесту «Сторінками України»;
- зустрічі запитань та відповідей з начальником Куликівського сектору філії Державної установи Центр пробації в Чернігівській області Обабко О.М.;
- практичних занять «Визначаємо найнеобхідніші умови для самореалізації», «Порушення прав дитини, та як забезпечити їхнє дотримання в Україні», «Створюємо бізнес-план власного підприємництва», «Місця пам'яті Української революції у моєму населеному пункті», «Голодомор мовою документів, свідчень, чисел...»;
- дослідження «Сучасна географія трудової еміграції з України», «Обчислення показників народжуваності, смертності, природного та механічного приросту населення країни за статистичними даними».

Підготовка учнів *Прилуцького професійного ліцею* до участі в громадському житті відбувається завдяки заходам, які традиційно або ситуативно проводяться у закладі:

- предметним тижням, конкурсам;
- рольовим та діловим іграм (моделювання відносин; вивчення ситуацій, що уможливають обговорення соціальних проблем);
- аналізу документів громадянознавчої тематики;
- організації роботи учнівського самоврядування;
- проєктуванню;
- дискусіям з актуальних соціальних проблем;

- круглим столам;
- спільним заходам із місцевою громадою;
- онлайн спілкуванням.

Участь у волонтерській діяльності, суботниках загальноукраїнських та місцевих, профорієнтаційній роботі, вітанні ветеранів війни та праці на свята, благодійних ярмарках, стажуванню за кордоном - таким формам роботи віддають перевагу педагогічні працівники **Сновського вищого професійного училища лісового господарства** для формування в учнів соціальної та громадської компетентності Підготовка учнів ліцею до участі у громадському житті досягається шляхом залучення їх до волонтерського руху щодо сімей, в яких виховуються діти-інваліди, у допомозі воїнам ООС, участі в благодійних акціях ГО «Гіппократ», на уроках з математики учні роблять висновки з отриманих результатів та розв'язування задач соціального змісту тощо.

Формування соціальних та громадянських компетентностей, підготовка учнів до участі в громадському житті проводиться у **Куликівському професійному аграрному ліцеї** через проведення різноманітних заходів:

- круглі столи «Чи можна пожертвувати правами однієї людини для захисту прав багатьох», «Розв'язання конфліктів у ліцеї. Вчимося вирішувати проблему», «Юридична відповідальність неповнолітніх»;
- соціологічне опитування «Організація і проведення загальноліцейного слухання щодо...(користування мобільними телефонами)»;
- предметного тижня історії та права «Знання прав та обов'язків – дороговказ у майбутнє»;
- історичний квест «Сторінками України»;
- зустріч запитань та відповідей з начальником Куликівського сектору філії Державної установи Центр пробації в Чернігівській області Обабко О.М.;
- практичні заняття «Визначаємо найнеобхідніші умови для самореалізації», «Порушення прав дитини та як забезпечити їхнє дотримання в Україні», «Створюємо бізнес-план власного підприємництва», «Місця пам'яті Української революції у моєму населеному пункті», «Голодомор мовою документів, свідчень, чисел...».
- дослідження «Сучасна географія трудової еміграції з України», «Обчислення показників народжуваності, смертності, природного та механічного приросту населення країни за статистичними даними».

Для формування в учнів даної компетентності викладачі **Сокиринського професійного аграрного ліцею** проводять дискусії на теми: «Грубість – духовна слабкість», «Як уникати конфліктів із друзями?», «Моє

слово – моя відповідальність»; практикують написання творчих робіт на теми: «Вплив жорстоких слів на людину», «Приклади відповідального ставлення до життя й навчання», «Колективна й особиста відповідальність», «Моє бачення сучасної школи», «Мій вибір – жити і творити в Україні», застосовують методичні прийоми: «Світлофор настрою», «Аукціон ідей»; розвивають критичне мислення учнів за допомогою проблемних питань «Як Ви ставитеся до цього вчинку персонажа?», «А чи можна було діяти по-іншому?», «Чи є ситуація складною?»; ознайомлюють учнів із проблемами моралі, поведінки особистості через вивчення діяльності історичних постатей, художні образи в історичній літературі; розвивають розуміння громадянської відповідальності, навички соціалізації та толерантності через роботу в групах «Вплив масмедіа: плюси та мінуси», уроки-дискусії «Чи доцільно розв'язувати всі конфлікти?», уроки-обговорення «Толерантність в Україні: чи є вона сьогодні нормою життя?»; розв'язують задачі різними способами для визначення раціонального шляху розв'язання; залучають учнів до роботи в групах, до планування та проведення позаурочних заходів і предметних тижнів.

Політична та громадянська проблематика у ***Сосницькому професійному аграрному ліцеї*** активно вивчається у межах предметів суспільно-гуманітарного циклу. Соціальні та громадянські компетентності формуються на уроках та у позаурочній діяльності. Традиційні методи не орієнтовані на активну взаємодію, тому пріоритетну роль у громадянській освіті та вихованні відіграють активні та інтерактивні методи, що стимулюють творчість, самостійне та критичне мислення і базуються на присутності багатосторонньої взаємодії. Найбільш поширеним методом є розробка проєктів. Шляхами впровадження компетентностей є розробка та впровадження соціальних програм, сприяння участі молоді в громадських заходах, які проводяться в ліцеї та області.

Класним керівникам приходять на допомогу викладачі-предметники, які допомагають виконувати учнями завдання:

- 1) Створення політичної партії своєї групи
- 2) Створення туристичного маршруту визначними місцями рідного краю.
- 3) Проведення соціологічного опитування.

При виконанні таких завдань учні можуть сформувати навички взаємодії та комунікації з незнайомими людьми, краще зрозуміють громадянсько-політичну та соціальну проблематику в Україні. Крім того, навчаться правильно ставити запитання та аналізувати отримані відповіді.

Учні беруть участь у підготовці та проведенні соціологічного опитування. Вони самостійно обрають суспільно-важливу проблему чи тему. На етапі формування списку запитань організовується мозковий штурм (так можна розглянути проблему з різних ракурсів, залучити кожного учня до роботи).

4) Моделювання та участь в системі самоврядування у ліцеї.

У нашому навчальному закладі вже існують такі органи самоврядування, які працюють систематично, звітують про свою роботу. Ми намагаємось залучити до них більше учасників (створити окремі департаменти та відділи, які б виконували більше завдань чи працювали б з окремими групами).

Під час виконання завдання, учні отримують навички розподілу соціальних та управлінських ролей, вчаться делегувати повноваження та виконувати різні обов'язки. Крім того, для досягнення високих результатів налагоджується ефективна комунікація між учнями різних груп та професій.

У **Чернігівському вищому професійному училищі** підготовка учнів до участі в громадському житті здійснюється через формування громадянської компетентності у процесі вивчення курсу «Громадянська освіта», де передбачено програмою вивчення таких понять як громада, громадянське суспільство, демократія, розглядаються питання участі у громадських об'єднаннях і рухах. На практиці вивчається процес формування активної громадянської позиції.

Крім того, в училищі, як і в більшості ЗПО, діє учнівське самоврядування, члени учнівського парламенту обираються з-поміж учнівського загалу шляхом таємного прямого голосування. Вони беруть активну участь у суспільному житті училища.

Учні за власним бажанням долучаються до громадських акцій і суспільних заходів, що проводяться в нашому місті.

Також відбуваються спільні заходи з Місцевим центром надання вторинної правової допомоги, співробітники якого розповідають учням про складові правової держави, верховенство права, особливості формування громадянського суспільства в Україні, пояснюють, як можна відновити порушені права.

У ході вивчення курсу всесвітньої історії теж надається значна увага питанням громадянського суспільства та участі в громадському житті на прикладах різних країн.

Учні **Чернігівського вищого професійного училища побутового обслуговування** готуються до участі у громадському житті через проведення в закладі Дня рідної мови, мовно-літературних конкурсів імені Петра Яцика та Тараса Шевченка; роботу над темами з англійської мови «Тінейджери сьогодні», «Скажи наркотикам ні», «Кумири молоді», коли викладач організовує обговорення з учнями актуальних для них питань, які стосуються життя суспільства, проблем сучасної молоді. На уроках зарубіжної літератури – при проведенні дослідження суспільно-історичного контексту напрямів, течій, стилів, жанрів літератури, вивчення художніх творів, які містять суспільні проблеми й моделі державного устрою і дають змогу здобувачам освіти аргументовано й грамотно висловлювати власну думку

щодо суспільно-політичних питань, уникати дискримінації інших у процесі спілкування, визначати в літературних творах суспільно-політичний контекст, актуальні соціальні проблеми та ідеї, приклади громадянських якостей в образах персонажів, розвивати критичне мислення, що є неодмінною підготовкою до участі у громадському житті.

Для підвищення власного соціального статусу учнів, підготовки їх до активної участі в громадському житті суспільства, розвитку їхньої загальнокультурної та екологічної грамотності на уроках історії України використовуються методи проєктів (тема «Зовнішня політика та міжнародні відносини незалежної України»), регулярні бесіди з наведенням історичних прикладів, практичні заняття (тема «Аварія на ЧАЕС»), тренінги про охорону навколишнього середовища тощо.

Громадянська компетентність стосується здатності розуміти, поважати та захищати права, інтереси й обов'язки людини, сприяти розвитку громадянської компетентності. У навчальному закладі викладачі періодично проводять заходи, до яких залучається якнайбільша кількість учнів.

Наприклад, було надано ідею створення політичної партії кожної навчальної групи. Перед учнями постали такі завдання:

- розробити статут і програму;
- визначитися з ідеологією;
- сформулювати управлінську структуру;
- вигадати логотип і слоган;
- розрахувати бюджет;
- розробити рекламну кампанію для популяризації партії.

Учні також розробляли туристичний маршрут Чернігів-Козелець. Об'єднавшись у групи, вони відмітили на карті визначні місця і запропонували провести екскурсію цим маршрутом. Завдяки цьому вони здобули організаційні навички і навчилися командній роботі.

Під час підготовки учнів до участі у громадському житті на уроках фізики та астрономії формуються такі вміння:

- відстоювати аргументовано свої погляди на вирішення навчальних задач та сприймати аргументовані пропозиції однокласників;
- дотримуватися принципів демократичності та відповідальності під час роботи в групі;
- аналізувати значення досягнень вітчизняної природничої науки для розвитку української держави, підвищення добробуту її громадян;
- пропонувати шляхи підвищення рівня соціального розвитку на основі сучасних фізико-астрономічних знань;
- працювати у соціальних проєктах.

На уроках хімії та біології – розуміти і виконувати встановлені державою закони і правила щодо збереження довкілля, співпрацювати з іншими над реалізацією соціально значущих проєктів, що передбачають використання хімічних та біологічних знань, залучати ширшу громадськість до розв'язання проблем збереження довкілля при опрацюванні тем «Вплив

полімерних матеріалів на здоров'я людини і довкілля», «Проблеми утилізації хімічних відходів».

Соціальні та громадянські компетентності в учнів *Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту* формуються шляхом залучення учнів до суспільно-корисної праці та організації чітко структурованої системи учнівського самоврядування.

Громадянські та соціальні компетентності, пов'язанні з ідеями демократії, справедливості, рівності, дотримання прав людини, добробуту та здорового способу життя, уміння діяти в конфліктних ситуаціях (гра-подорож «Європа без кордонів», «Правознавча каравела», студія 1+1 зйомка рубрики «Я люблю країну, де є право на ім'я і на родину»).

Розділ IX. Компетентність «Підприємливість» спрямована на підвищення соціального статусу здобувачів освіти

Особливість нашого часу – це потреба в ділових та компетентних спеціалістах у всіх сферах життя: суспільній, соціальній, економічній та підприємницькій.

При формуванні ключових компетентностей учнів на уроках «Основи галузевої економіки» слід звернути увагу на розвиток компетентності **«Підприємливість»**. Оволодіння цією компетентністю передбачає уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.

Підприємливість – важлива риса кожної успішної людини незалежно від того, в якій галузі вона працює. Моделювання проблемних ситуацій на уроках економіки і створення ситуації успіху для учня – ось мета уроків, які направлені на розвиток в учнів цієї компетентності.

Підприємливість у *Чернігівському вищому професійному училищі* розвиваються за допомогою роботи в групах і парах. Така навчальна діяльність формує відповідальність за спільний результат, а ще навчає учнів співпрацювати – спілкуватися між собою, бути лідерами й підлеглими, дискутувати, переконувати, відстоювати власні позиції, йти на компроміс тощо.

Ще одним із засобів формування підприємницької компетентності є розв'язування задач підприємницького змісту.

Пропагування і поширення підприємницької тематики і формування підприємницьких позицій та підприємливого способу мислення – важливий крок до успішної України.

Інженерно-педагогічні працівники *Дігтярівського професійного аграрного ліцею* прагнуть виховати в учнів працелюбність, відповідальність, ініціативність, старанність, комунікативність – а це в подальшому житті учнів дасть їм можливість підвищити власний соціальний статус та добробут. Індивідуальний підхід до учня, проведення бесід, зустрічі з батьками, вивчення інтересів учнів (адаптація, анкетування), їх здібностей, залучення учнів до змагань, конкурсів дає учням можливість повірити у власні сили та здібності.

Підприємницька компетентність, на думку викладачів *Ніжинського професійного аграрного ліцею*, передбачає реалізацію здібностей: співвідносити власні інтереси з інтересами людей, суспільства; організовувати власну трудову діяльність, орієнтуватися в етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці; складати плани підприємницької діяльності, власні бізнес-проекти; поширювати інформацію про результати своєї діяльності.

Під час уроків української мови та літератури учні навчаються презентувати власні ідеї та ініціативи, чітко, грамотно, використовуючи доцільні мовні засоби. Під час виконання завдань у групі чи в парі учні навчаються розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення, брати на себе відповідальність.

Компетентність «підприємливість» формується на уроках англійської мови під час вивчення тем «Дозвілля і подорожі», «Наука і технічний прогрес», «Людина і довкілля», «Харчування». Реалізується ця компетентність завдяки кооперативному навчанню, діловим іграм, діалогічному і полілогічному мовленню, перегляду відеофрагментів відповідного змісту, флеш-карткам.

На уроках математики дана компетентність формується через розв'язування задач економічного змісту. На уроках хімії – розв'язання проблемних ситуацій виробничого змісту, розв'язання та складання кросвордів, ребусів. Проведення хімічних турнірів, вікторин, конкурсів «У світі цікавої хімії» під час предметних тижнів формує здатність до роботи в команді, генерування ідей, ініціативність, здатність брати відповідальність за прийняття рішень, вести діалог задля досягнення спільної мети під час виконання хімічного експерименту і створення навчальних проектів.

Викладачі *Сновського вищого професійного училищі лісового господарства* віддають перевагу залученню учнів до участі у різноманітних ярмарках, у заходах, які сприяють підвищенню професійної майстерності, активної навчальної та виробничої практики.

Розвивати дану компетентність учням Сокиринського професійного аграрного ліцею дають змогу дискусії на теми: «Гроші. Навіщо збирати? Де зберігати? На що витратити? Як заощаджувати?», написання творчих робіт «Ціна недбалості», «Чи потрібно вчитися заощаджувати?», активне використання текстів офіційно-ділового стилю, створення зразків реклами.

На уроках літератури увага учнів зосереджується на творах, які містять яскраві зразки та моделі ініціативності; постановка проблемних питань: «У цій ситуації ти взяв би ініціативу на себе?» тощо розвиває у них уміння чітко і грамотно презентувати власні ідеї.

Під час вивчення теми «Біологічні основи здорового способу життя» учні створюють проєкт «Особиста програма зміцнення здоров'я»; з теми «Екологія» вони проводять дослідження структури місцевих екосистем, оцінку екологічного стану свого регіону; з теми «Синтетичні високомолекулярні речовини» готують проєкти «Переробка побутових відходів в Україні», «Виготовлення виробів із пластикових пляшок».

Уроки громадянської освіти сприяють формуванню в учнів навичок самоорганізації, готовності брати на себе відповідальність через використання ігрової та групової форм роботи під час вивчення тем «Завдання економіки» (експеримент: «Як організувати успішне домашнє господарство?», практичне заняття «Формування родинного бюджету»; проблемні питання «Як задовольнити потреби людини?», «У чому полягає сутність добробуту держави?»).

Формуванню підприємництва в учнів також допомагає розв'язування задач на відсотки, на побудову діаграм та графіків, де аналізується розвиток фермерського господарства під час вивчення теми «Статистика»; розв'язування задач на розрахунок вартості та кількості необхідних будівельних матеріалів при будівництві власного господарства; задач економічного змісту, математичного аналізу родинного бюджету, цін на товари та послуги. Ефективним при цьому є використання інтерактивних методів навчання.

Викладачі *Сосницького професійного аграрного ліцею* вважають, що підприємницьку складову у програмі багатьох загальноосвітніх предметів приховано. Підприємницьке тло можна розгледіти на уроках інформатики (розповіді про історії успіху відомих мільярдерів Білла Гейтса, Стіва Джобса чи Марка Цукерберга), української літератури (підприємливість Марка Кропивницького призвела до розвитку знаного театру корифеїв) тощо.

На уроках математики можна ставити перед учнями завдання, які дали б змогу учневі уявити себе в ролі підприємця чи співтворця родинного бюджету.

Досить дієвими є уроки економічної географії.

Таким чином, підприємницьку компетентність можна розвивати майже на всіх уроках загальноосвітнього циклу через відповідні форми роботи, які спонукатимуть учня бути ініціативним, активним, комунікабельним,

відповідальним, передбачливим, відважним тощо. Ці форми відображають новий діяльнісний підхід до навчально-виховного процесу.

Основними формами роботи з учнями є впровадження інтерактивних форм та методів навчання, змішане навчання, інтегровані уроки, екскурсії до банку, на фірму, ферму, організацію, до лісу, на локальний ринок (такі «польові дослідження» допоможуть переконати учнів у сенсі навчання, мотивують й активізують до пізнання нового. Для того, щоб така мандрівка мала максимальний навчальний ефект, важливо, щоб її завершенням стало осмислення побаченого й почутого у вигляді учнівських презентацій, відгуків, рефлексивних нотаток, заповнених листів спостереження тощо), звертання до досвіду учнів, що гарантує те, що учень стає справжнім учасником навчально-виховного процесу, співтворцем і конструктором нових знань, винахідником і відкривачем, розв'язування задач фінансового змісту (використовується при вивченні багатьох предметів: задачі про банківську діяльність, економічну діяльність, відсоткові розрахунки, пропорції, діаграми, задачі за допомогою рівнянь, задачі про оподаткування, цінні папери, сімейний бюджет, страхування), проведення тематичних виховних годин (наприклад, з теми «Гроші та друзі: позичаємо чи ні», «Що треба робити, якщо придбав неякісний товар?»).

Компетентність «підприємливість» передбачає формування в учнів умінь генерувати нові ідеї та ініціативи та втілювати їх у життя, тому викладачі *Чернігівського вищого професійного училища побутового обслуговування* значну роль у процесі формування різних видів компетенцій віддають дебатам. Дебати навчають поважати принципи демократії, оскільки передбачають чесність, рівність можливостей, повагу до опонента, толерантність. Крім того, в учнів, які вчаться дебатувати, розвивається практичне мислення та навички аргументованого висловлювання.

Звісно, передбачає розвиток підприємницької компетенції, перш за все, курс громадянської освіти. Програмою передбачено 8 тем, які стосуються економіки і підприємницької діяльності. Прикладами формування підприємливості є задачі, до прикладу, задачі:

- Як раціонально витратити кошти. Передбачено перелік речей, на які необхідно витратити певну суму грошей. Бюджет обмежений. Необхідно визначити критерії оцінки всіх варіантів. Також треба розставити пункти у порядку пріоритету:

- визначення прав і обов'язків підприємця;
- визначення видів відповідальності підприємця;
- визначення видів неправомірних дій щодо бізнесу.
- Визначити інтереси підприємця та інтереси суспільства у наведених ситуаціях. Пояснити причини розбіжності інтересів і запропонувати шляхи їх узгодження.

Формуванню даної компетентності також сприяє метод проєктів. Наприклад, проєкт «Будинок моєї мрії» (урок англійської мови), коли учні

вчатися генерувати та презентувати власні ідеї, розвивають свою уяву та креативність.

Серед форм роботи з учнями навчального закладу, які сприяють підвищенню їхнього власного соціального статусу та розвитку суспільства, є:

- прийняття рішень щодо вибору найбільш оптимальних альтернатив під час вирішення навчальних завдань з фізики та астрономії;
- організація колективної роботи над виконанням навчальних проєктів, розподіл завдань між членами групи;
- виявлення ініціативи та відповідальності під час групової роботи над навчальними задачами;
- розрахування на основі отриманих знань економічної ефективності використання побутових приладів та обладнання, альтернативних джерел енергії;
- застосування способів та засобів економії енергетичних, часових, фізичних ресурсів у навчальному процесі та побуті.

Компетенція «підприємливість» формується під час вивчення навчального модуля «Основи підприємницької діяльності». Під час проєктно-технологічної діяльності дана компетентність формується за умов творчого мислення та генерування ідей і подальшого втілення цих ідей у проєкті; під час колективного обговорення завдання чи проблеми, яку будуть розв'язувати учні, а також при формуванні здатності аналізувати помилки або можливі ризики у прийнятті рішень і відповідно ризикувати для досягнення запланованого результату.

У результаті формування компетентності «ініціативність і підприємливість» учні **Чернігівського професійного будівельного ліцею** вчатися генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; здійснювати раціональний вибір. Так, наприклад, учні створюють бізнес-план власного підприємства, роблять аналіз бюджету участі тощо.

«Підприємливість» в учнів **Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту** формується шляхом залучення їх до тих видів діяльності навчального закладу, що мають ознаки комерційного характеру, наприклад, реалізація населенню виробів, продукції чи послуг, що виготовляються чи надаються учнями в навчальних майстернях, лабораторіях у процесі навчальної діяльності.

Х. Розвиток в учнів загальнокультурної та екологічної грамотності

Загальнокультурна компетенція, екологічна грамотність і здорове життя націлені на формування в учнів екологічної культури, соціальної активності, відповідальності та готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і сталого розвитку суспільства.

Викладач біології та географії *Ніжинського професійного аграрного ліцею* забезпечує формування здоров'язбережувальної компетентності учнів як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінних членів суспільства, які здатні дотримуватись здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Викладач разом з учнями готує проекти екологічного змісту: «Обережно, сміття!», «Вплив паливо-мастильних матеріалів та засобів побутової хімії на довкілля», «Вплив відпрасованих батарейок на довкілля», проводить конкурси плакатів, екологічні акції «Чисте озеро», «Прибирання парку Ветеранів».

Екологічна грамотність і здоровий спосіб життя на уроках літератури формуються завдяки ілюструванню екологічних проблем та переваг ведення здорового способу життя прикладами з художніх творів, використання текстів переказів, диктантів, вправ на згадану вище тематику.

Екологічна компетентність на уроках англійської мови реалізується під час вивчення тем «Природа і навколишнє середовище», «Здоров'я», «Спорт». Викладач проводить інтелектуальні ігри (квіз, брейн-ринги, екологічні вікторини), екскурсії по місту, до Картинної галереї.

На практичному занятті «За живе... Непоправні наслідки Чорнобильської катастрофи» викладач історії, досліджуючи пропоновані документи, разом з учнями робить висновки про причини та наслідки цієї страшної трагедії; проводить години спілкування про наслідки для екології від використаних поліетиленових пакетів, пластикових пляшок, тощо; виховні години про шкідливі звички та різні види залежності.

Заходи та проекти щодо відновлення довкілля, правильності утилізації відходів, зменшення негативного впливу сучасної техніки, промисловості, сільського господарства на довкілля, забезпечення здорового способу життя, дидактичні матеріали екологічного змісту застосовують викладачі на уроках фізики та хімії.

У *Чернігівському вищому професійному училищі* формування даної компетентності в учнів найбільш активно відбувається на уроках біології та екології. Мета навчання біології та екології полягає у формуванні в учнів знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із довкіллям; розуміння біологічної картини світу та цінності таких категорій, як життя, природа, здоров'я; свідомого ставлення до природи як універсальної, унікальної цінності; застосуванні знань з біології та екології у повсякденному житті, оцінювання їх ролі для сталого (збалансованого) розвитку людства, науки та технологій.

Наскрізна лінія «Екологічна безпека і сталий розвиток» спрямовує діяльність викладача й учнів на формування соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, усвідомлення ідеї сталого розвитку, що задовольняє потреби всіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відновлення природного середовища, готовності брати участь у

розв'язанні питань довкілля та розвитку суспільства; конкретизує роботу зі збереження й захисту довкілля.

Наскрізна лінія «Здоров'я і безпека» орієнтована на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для життя й діяльності середовища.

Загальнокультурна компетенція, на думку викладачів **Чернігівського вищого професійного училища побутового обслуговування** стосується розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах. Учні здобувають цю компетенцію на уроках історії і громадянської освіти. Курс історії України та всесвітньої історії передбачає розгляд тем стосовно української культури та культури інших країн і народів. Викладачі української та зарубіжної літератур формують в учнів цю компетентність під час опитування:

- назвіть письменників, які працювали у жанрі класичного реалізму;
- до якого нового літературного напрямку належали Ернест Хемінгуей і Еріх Марія Ремарк?
- дайте визначення термінів модернізму і авангардизму;
- назвіть представників українського «розстріляного відродження». У яких жанрах вони працювали?

Розвиток загальнокультурної та екологічної грамотності, потребу у здоровому способі життя на уроках фізики та астрономії відбувається шляхом:

- визначення ролі фізики та астрономії у становленні загальнолюдської культури;
- пояснення взаємовпливу природничих наук та образотворчого, музичного, літературного мистецтва;
- наведення прикладів творчої діяльності видатних українських та зарубіжних учених-фізиків і астрономів у різноманітних галузях культури та мистецтва;
- визначення чинників та факторів, які порушують екологічну рівновагу в природі та побуті;
- дотримання правил безпеки життєдіяльності в навчальному процесі та побуті;
- використання отриманих знань для зменшення негативного впливу сучасних техніки та технологій на себе та оточуючих, забезпечення здорового способу життя;
- правильна утилізація побутових відходів та відпрацьованих джерел енергії і світла, несправних пристроїв;
- долучення до заходів і проктів щодо відновлення довкілля;
- дотримання правил екологічної поведінки.

На уроках хімії та біології дана компетентність формується шляхом усвідомлення причинно-наслідкових зав'язків у природі та необхідності

підтримання її цілісності, проведення екологічних тренінгів; захисту проєктів, виконання практичних робіт, розробки правил дотримання учнями здорового способу життя.

Розвиток загальнокультурної грамотності учнів на уроках громадянської освіти формується у процесі засвоєння навчального модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва». Учні вивчають техніки декоративно-ужиткового мистецтва як відображення культурної спадщини українського народу. Під час презентації своїх творчих проєктів в учнів є можливість реалізувати власні творчі вміння шляхом виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва, враховуючи цінності та трудові традиції української культури.

Викладачі *Сосницького професійного аграрного ліцею* прийшли до висновку під час аналізу навчальних програм з навчальних дисциплін, що формуванню **загальнокультурних** компетенцій у найбільшій мірі сприяють суспільно-гуманітарні дисципліни, але й на уроках природничо-математичного циклу завжди використовується матеріал з творів художньої літератури. А ось навчальний матеріал предметів природничого циклу більш пов'язаний із довкіллям і здоров'ям. Такі дисципліни як біологія, географія, фізика, хімія, екологія та фізична культура навіть тематично дуже близькі до проблем, безпосередньо пов'язаних з екологічною грамотністю і здоровим способом життя. Тож і формувати їх на таких уроках значно легше. Розвивати цю важливу компетентність в учнів можна під час будь-яких уроків. Головне – виокремити найбільш перспективні теми та визначити правильний підхід до презентації навчального матеріалу.

Викладач може розвивати екологічну грамотність учнів під час уроків чи виховних годин, тематичних чи урочистих позаурочних заходів. Як свідчить досвід, найефективнішими заходами при формуванні екологічної грамотності та здорового життя є такі:

- розв'язування екологічних ребусів, загадок і кросвордів;
- підготовка та презентація проєктів на екологічну тематику;
- робота з візуальними матеріалами (інфографікою, фото, мотиваторами, відеофільмами, ментальними картами тощо);
- підготовка тематичного оформлення кабінету;
- проведення еколого-краєзнавчих екскурсій, уроків-подорожей та акцій;
- створення екологічних стіннівок і буклетів, підготовка матеріалів на екологічну тематику для місцевих ЗМІ та соціальних мереж;
- проведення виховних заходів;
- екологічні дослідження;
- проведення природоохоронних інтелектуальних аукціонів, конкурсів та вікторин, рольових ігор, годин самоврядування на природі;

- позаліцейної роботи (збільшення площі зелених насаджень, виготовлення годівниць та шпаківень, догляд за рослинами, проведення толок тощо).

Для успішного створення здоров'язберігаючого освітнього середовища у ліцеї навчально-виховна робота здійснюється за такими основними напрямками:

- застосування профілактичних, просвітницьких програм і проєктів (випуск санбюлетнів, проведення бесід і загальноосвітніх заходів, як то «День здоров'я», тематичних виставок, малюнків);
- залучення батьків до роботи з пропаганди культури здоров'я;
- налагодження співпраці з відповідними громадськими організаціями та державними установами;
- проведення різних позаурочних заходів та змагань, спортивних свят «Веселі старти», «Козацькі розваги»;
- проведення бесід та диспутів з питань формування здорового способу життя;
- організація тематичних виставок малюнків, занять-практикумів тощо.

Компетенції «Зальнокультурна грамотність», «Екологічна грамотність і здорове життя» у **Чернігівському професійному ліцеї залізничного транспорту** формуються за допомогою популяризації серед учнівської молоді здорового способу життя, патріотичного виховання та інших напрямків діяльності в рамках концепції превентивного виховання. Регулярно проводяться тематичні виховні години з відповідними відео сюжетами та бесіди; залучення учнів до відвідування гуртків, їх участі у позаурочних заходах таких, як «Екологічний бумеранг», «Вода в моїй професії».

Написання учнями творчих робіт на теми: «Вишукана мова – моя мрія», «Прекрасна мить життя», «Життя в гармонії з природою», «Мій вибір – здоровий спосіб життя», «Гумор – антибіотик від туги й депресії», «Ця музика спонукає до думок», відгуку на твір мистецтва, розповіді про явище природи дають змогу викладачам **Сокиринського професійного аграрного ліцею** формувати дані ключові компетентності на уроках мови. Крім того, у навчальному закладі практикується підготовка та презентація учнівських проєктів, таких як: «Рациональне харчування», «Принципи здорового способу життя», «Вплив алкоголю, куріння і наркотиків на здоров'я людини», «Значення засобів захисту рослин і їхній вплив на здоров'я людини і довкілля», «Дослідження місцевої екосистеми», а також виконання практичної роботи «Оцінка екологічного стану свого регіону». Формування в учнів умінь раціонально користуватися природними ресурсами, розуміння долі довкілля для життя та здоров'я людини відбувається шляхом проведення уроків-диспутів: «У чому полягає сутність концепції сталого розвитку»,

«Важливість раціонального використання ресурсів», уроків-екскурсій «Сокиринський парк», уроків-віртуальних екскурсій: «Асканія-Нова», «Олешківські піски».

На уроках математики перевага віддається використанню інформації з історії математичних відкриттів, художньої літератури, розв'язуванню задач історико-культурного та екологічного змісту, наголошенню на внесок у розвиток України українських та зарубіжних математиків, вихованню учнів на прикладі життєвого досвіду та творчого шляху відомих математиків.

Компетентності «загальнокультурна грамотність», «екологічна грамотність і здорове життя» у **Сновському вищому училищі лісового господарства** формуються через проведення: спортивно-масових заходів (спартакіад), акцій («Міняю цигарку на цукерку»), першостей з різних видів спорту, показових виховних заходів та інтерактивних уроків, присвячених здоровому способу життя; суботників, планових прибирань територій училища та підпорядкованих йому міських ділянок, організацію екскурсій.

На формування даних компетентностей в учнів **Прилуцького професійного ліцею** спрямовані форми роботи, які сприяють підвищенню їхнього власного соціального статусу та розвитку суспільства і держави:

- індивідуальні, парні, групові, колективні;
- рольові ігри;
- ділове спілкування із застосування нових знань у нестандартній ситуації;
- пошукова діяльність у процесі прийняття рішень;
- аналіз умов і причин виникнення проблеми;
- на уроках української мови - робота з текстами екологічного змісту;
- на уроках хімії, біології, фізики - підготовка проєктів з екологічної тематики;
- гурткова робота;
- розв'язання ситуаційних задач, які безпосередньо пов'язані з повсякденною реальністю, що оточує учня, та з якою він взаємодіє.

Викладачі **Чернігівського професійного будівельного ліцею** вважають, що викладач може розвивати екологічну грамотність учнів під час уроків чи виховних годин, тематичних чи урочистих заходів, при створенні різноманітних екологічних проєктів. Навчальний матеріал предметів природничого циклу більше ніж дисциплін суспільно-гуманітарного профілю, пов'язаний із довкіллям і здоров'ям. Такі дисципліни як біологія, хімія навіть тематично дуже близькі до проблем, безпосередньо пов'язаних із екологічною грамотністю і здоровим способом життя. Тож і формувати їх на таких уроках значно легше.

Так, наприклад, програма предмета «Біологія і екологія містить тему «Біологічні основи здорового способу життя», що складається з 14 уроків, які

містять актуальні питання створення здоров'язберігаючого середовища; проведення практичної роботи «Розробка рекомендацій щодо профілактики захворювань», захисту навчального проєкту. «Особиста програма зміцнення здоров'я». Ще програма з цього предмета містить тему «Екологія», що складається з 14-ти уроків, у яких є питання екологічних закономірностей нашої планети, сучасних екологічних проблем у світі та в Україні, екологічної політики в Україні: природоохоронне законодавство України, міждержавні угоди, Червона книга та чорні списки видів тварин, Зелена книга України, Концепція сталого розвитку та її значення, природокористування в контексті сталого розвитку, поняття про екологічне мислення, необхідність міжнародної взаємодії у справі охорони довкілля.

У арсеналі сучасного викладача ліцею є безліч дієвих інструментів, які можна застосувати для формування ключових компетентностей учнів. Найефективнішими при формуванні екологічної грамотності та здорового способу життя є такі:

- розв'язування екологічних ребусів, загадок і кросвордів;
- підготовка та презентація проєктів на екологічну тематику;
- робота з візуальними матеріалами (фото, відеофільмами, тощо);
- проведення еколого-краєзнавчих екскурсій та акцій;
- створення екологічних стіннівок і буклетів, підготовка матеріалів на екологічну тематику;
- проведення відповідних виховних заходів;
- позаурочна робота (збільшення площі зелених насаджень, виготовлення годівниць та шпаківень, догляд за рослинами тощо).

У ліцеї активно проходять виховні заходи з розвитку екологічної грамотності учнів: тренінгове заняття «За життя без сміття», перегляд навчальних фільмів «Наш дім — Земля», «Я — житель планети Земля», галерея інформаційних бюлетенів «Майбутнє Землі у наших руках», конкурс ерудитів «Природознавець», мітинг скорботи «Дзвони Чорнобиля», екологічна подорож «Неси добро у світ природи», екопроєкт «Книга знаків «Бережи природу», вікторина «Птахи — наші друзі», конкурс-гра «Знавці флори та фауни рідного краю», заочна подорож «Стежками рідного краю», дискусія «Що для мене є природа», екологічний брейн-ринг «Екологічна безпека», екскурсія «Весна — пробудження природи», бліц-турнір «Чистий дім — чиста вулиця — чиста планета», години спілкування «Чорнобиль — біль і трагедія України», «Екологічне мислення: минуле і сучасне», «Стан довкілля України: цифри і факти», «Природа — національне багатство», «Екологічна культура», «Екологічні проблеми в Україні», «Екологічна культура — показник розвиненої держави», «Бути другом природи», «Рослини — символи України», «Шукаємо вихід зі сміттєвих лабіринтів», «Збережемо дивосвіт природи», гра - подорож «По заповідних куточках України».

Потребу в здоровому способі життя в учнів *Дігтярівського професійного аграрного ліцею* формують на уроках та в процесі позаурочної

роботи шляхом виховання толерантності через застосування методу-кейсів та кейс-технології.

Найефективнішими при формуванні екологічної грамотності та здорового життя є: розв'язування на уроках фізики та екології екологічних задач, ребусів, загадок і кросвордів, підготовка та презентація проєктів на екологічну тематику, робота з візуальними матеріалами (фото, мотиваторами, відеофільмами, ментальними картами), підготовка тематичного оформлення аудиторії, проведення еколого-краєзнавчих екскурсій та акцій, створення екологічних стіннівок і буклетів, проведення виховних заходів. Наприклад, під час проведення декади природничих дисциплін викладачі разом з учнями досліджували позитивні і негативні ситуації від ядерних реакцій, ГЕС, ТЕС, АЕС, від усіх видів транспорту, від електронних і автоматичних пристроїв.

Висновки

Для нашої країни тенденції європейської освіти ніколи не стояли осторонь. Але наша освіта завжди обирала свій шлях, обумовлений специфікою вітчизняних традицій і процесів. Не будуть виключенням, швидше за все, й тенденції підсилення ролі компетентностей в освіті. З погляду евристичного навчання необхідно визначити компетентності, пов'язані зі здатністю здобувачів освіти до креативної діяльності. Нас цікавлять креативні компетентності як загального порядку, тобто ключові компетентності, так і конкретного, який стосується творчості в окремих освітніх сферах, навчальних предметах чи видах діяльності.

Як ми вже з'ясували, «Поняття компетентності включає не тільки когнітивну й операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову». Тобто компетентність завжди особистісно забарвлена якостями конкретного учня. Даних якостей може бути ціле віяло: від значеннєвих і світоглядних (навіщо мені необхідна дана компетентність) до рефлексивно-оцінних (наскільки успішно я застосовую дану компетентність у житті).

Компетентність не зводиться тільки до знань чи тільки вмінь. «Компетентність є сферою відносин, що існують між знанням і дією в людській практиці».

Проведений нами аналіз роботи педагогічних колективів ЗПО області над формуванням у здобувачів освіти ключових компетентностей дозволяє виділити такі функції компетентностей у навчанні:

- є відображенням соціального замовлення на мінімальну підготовленість молодих громадян для повсякденного життя в навколишньому світі;
- є умовою реалізації особистісних сенсів здобувача освіти в навчанні, засобом подолання його відчуження від освіти;
- задають реальні об'єкти навколишньої дійсності для цільового комплексного використання знань, умінь і способів діяльності;

- задають мінімальний досвід предметної діяльності здобувача освіти, необхідний для надання йому здатностей та практичної підготовленості у ставленні до реальних об'єктів дійсності;
- присутні у різних навчальних предметах та освітніх галузях, тобто є міжпредметними елементами змісту освіти;
- дозволяють пов'язати теоретичні знання з їх практичним використанням для рішення конкретних задач;
- являють собою інтегральні характеристики якості підготовки здобувачів освіти і засобів організації комплексного особистісного й соціально значущого освітнього контролю.

Компетентності для здобувача освіти - це образ його майбутнього, орієнтир для освоєння. Але в період навчання в учня формуються ті чи інші складові цих «дорослих» компетентностей, і щоб йому не лише готуватись до майбутнього, а й жити в сьогоденні, він освоює ці компетентності з освітньої точки зору. Такі компетентності відбиваються предметно-діяльнісною складовою загальної освіти та покликані забезпечувати комплексне досягнення її цілей.

Отже, формуванню ключових компетентностей учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти Чернігівської області викладачі приділяють належну увагу як на уроках, так і у позаурочний час, використовуючи різноманітні форми, методи та засоби. Найбільш поширені серед них – це інтерактивні, які сприяють розвитку здібностей кожної особистості, дають можливість кожному продемонструвати свої навчальні досягнення в конкретних ситуаціях, порівнювати свій рівень розвитку з іншими учасниками навчального процесу.

Таким чином ми можемо зробити висновок, що під час проведення позаурочного заходу, або вивчення будь-якого предмета чи курсу у його змісті мають бути реалізовані складники всіх ключових компетентностей. Отже, формування життєвих компетентностей Нової української школи сприятиме розвитку суспільства освіченого загалом, високої культури і рівних можливостей. Саме таке суспільство забезпечує європейську якість життя, у якому освічена людина може бути справді вільною, вміти навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, бути здатною до участі у міжкультурному спілкуванні.

***Методисти лабораторії методичного забезпечення
загальноосвітньої підготовки НМЦ ПТО***